

I. A háború kitörése és a mozgósítás

1. A honvédelmi miniszter meghívója a Németországgal kötendő mozgósítási egyezmény előzetes megvitatása céljából

Budapest, 1914. június 5.

A belügyminiszter számára küldött meghívón szereplő, 1914. június 12-ére összehívott megbeszélés témája a Németországgal kötendő egyezmény, amely kiterjedt a másik állam területén élő hadkötelesek nyilvántartására, a mozgósítási parancs falragaszok útján való kihirdetésére és a behívójegyek kézbesítésére is. Az 1912 évi adatok szerint Németország területén kb. kétezer tartalékos honvéd állományú és népfölkelésre kötelezett magyar állampolgár tartózkodott.

Az irat jelzete: MNL OL K 148–1914–25–4041 – Eredeti, gépelt, sürgős és bizalmas, aláírt levél.

2. Expressz távirat a szarajevói merényletről a Belügyminisztériumnak

Szarajevó, 1914. június 28.

Kádár detektív a trónörökös és felesége elleni merényletről ad tájékoztatást, bomba és revolver merényletet említve, s megnevezve az elfogott tetteseket, Nedjelko Čabrinović nyomdászt és Gavrilo Princip diákot. Mint a későbbi híradásokból kiderült, az előbbi gránátot dobott a trónörökös pár gépkocsija felé, de kísérlete nem járt sikerrel, a gránát a következő kocsira esett, s többeket megsebesített. Gavrilo Princip viszont közelről leadott pisztolylövésekkel megölte Ferenc Ferdinándot és Zsófia hercegnőt. Ez a távirat az első hírek között lehetett, ami eljutott az eseményről Magyarországra.

Az irat jelzete: MNL OL K 149–1914–7–1108. – Eredeti távirat.

3. A miniszterelnökség távirata a belügyminiszternek a mozgósításról

Budapest, 1914. július 31.

A táviratban a Miniszterelnökség tájékoztatja Sándor János belügyminisztert, hogy az uralkodó elrendelte az általános mozgósítást és a népfölkelést.

Az irat jelzete: MNL OL K 148–1914–25–5404. – Eredeti távirat.

4. „Mindent megfontoltam és meggondoltam” – a Szerbia és a Monarchia között beállt hadiállapottal kapcsolatos manifesztum és Ferenc József kísérőlevele Tisza István miniszterelnökhöz a kiáltvány közzétételéről

Bad Ischl, 1914. július 28.

Ferenc József „Népeimhez!” kezdetű híres manifesztumának egy másolati példánya melletti kísérőlevélben a király arra szólítja fel a miniszterelnököt, hogy a kiáltvány „kihirdetése iránt intézkedjék”.

Az irat jelzete: MNL OL K 26–1914–XLI–1591 (5611). – A manifesztum másolat, a kísérőlevél eredeti, kézzel írt, az uralkodó aláírásával.

5. A miniszterelnök levele a katonai mentesítésekről

Budapest, 1914. augusztus 2.

Tisza István miniszterelnök Teleszky János pénzügyminiszternek címzett levele szerint „számolni kell a háborúnak a társadalmi élet összes viszonyait felforgató rettentő hatásával”, ezért a katonai szolgálat alóli mentesítést csak teljesen indokolt esetben kérjen a tárca.

Az irat jelzete: MNL OL K 255–1914–5–3044. – Gépelt, aláírt másolat.

**6. A miniszterelnök levele a hadműveleti terület és a hátország kijelöléséről
Budapest, 1914. augusztus 2.**

A hadügyminisztertől származó közlésre hivatkozva, a miniszterelnök levelében tájékoztatja a pénzügyminisztert, hogy orosz támadás esetén mely északkeleti megyék lesznek hadműveleti területek, hol lesz a hinterland, s mely városokban helyezik el a betegszállítmányokat.

Az irat jelzete: MNL OL K 255–1914–5–3351. – Eredeti, gépelt levél.

7. Az aggódó magyar nőkhöz. A Feminista Egyesület felhívása a Nő című folyóiratban

Budapest, 1914. augusztus 1.

A háború kitörése után a Feministák Egyesülete folyóiratának rendkívüli kiadásában tette közzé felhívását, amelyben munkaadók és munkakeresők jelentkezését várja, valamint azokat, akik készek részt venni az önkéntes szociális munkában.

Az irat jelzete: MNL OL P 999–66–1914–No.1. – Nyomtatvány.

8. A Pesti Magyar Kereskedelmi Bank igazgatóságának utasításai a moratórium alatti üzletvitelről

Budapest, 1914. augusztus 4., 11., 14.

A bank igazgatósága üzletviteli utasításokat adott ki a háború kitörése miatt a kormány által elrendelt fizetési moratórium alatt engedélyezett és tiltott banki tevékenységekről a bank központja, fiókjai és affiliációi (a bank függőségébe vont pénzügyintézetek) részére. Az utasításokban ismertetik a moratórium-rendelet alatt követendő szabályokat, valamint meghatározzák a betéti kamatokat és a hitelkamatot.

Az irat jelzete: MNL OL Z 41–484–3330–1–11. – Dátummal ellátott, gépelt, aláírás nélküli sokszorosított iratok.

9. Banki feljegyzés a katonai szolgálat alóli mentesítés rendjéről

Budapest, 1912. december 7.

Radó Ágoston honvédőrnagy, a budapesti honvédkerületi parancsnokság irodájának egyik vezetője banki ügyek intézése közben a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank főépületében adott szóbeli tájékoztatást az általános és részleges mozgósítás esetére vonatkozó katonai behívások és mentesítések rendjéről, amiről feljegyzést készítettek a bankban. A feljegyzés szerint Radó felajánlotta szolgálatait, hogy a bank számára nélkülözhetetlen hadköteles dolgozókat mentesítenni tudják.

Az irat jelzete: MNL OL Z 41–443–3141–1–2. – Aláírás nélküli, gépelt eredeti irat, kézzel, ceruzával írt dátummal.

10. Szabolcs vármegye főispánjának jelentése a miniszterelnöknek a vármegyei mozgósításról

Nyíregyháza, 1914. augusztus 10.

A jelentés szerint a „lelkésedés igen nagy volt megyeszerte”: a mozgósítási parancs július 31-én hajnalban érkezett Nyíregyháza polgármesteréhez. A végrehajtás pontos és gyors volt: 48 órán belül a behívottak megindultak a csapattesthez, elővezettetésre nem került sor, sőt önkéntesek (nem hadkötelesek) is nagy számban jelentkeztek.

Az irat jelzete: MNL OL K 26–1914–XLI–1591–(6104). – Eredeti, gépelt, aláírással ellátott jelentés.

11. Körendelet a katonai szolgálat alóli mentesítésekről

Budapest, 1914. augusztus 5.

A Belügyminisztérium körrendeletében felhívja a vármegyei és városi törvényhatóságok figyelmét a katonai szolgálat alóli felmentési kérelmek nagy számára és annak a harci szellemre gyakorolt káros hatására. Kéri a törvényhatóságokat, hogy csak a legszükségesebb esetekben tegyenek felmentési javaslatokat.

Az irat jelzete: MNL OL K 148–1914–24–5437. – Gépelt, aláírással ellátott eredeti irat.

12. Behívó-jegy népfölkelési szolgálatra dr. Ujlaky József számára és a honvédelmi miniszter felmentési értesítése

Veszprém, 1914. augusztus 17.

A kiállított behívó-jegy címzettje, az 1874-ben született dr. Ujlaky József ügyvéd 1914. augusztus 16-án kelt levelében ajánlotta fel önkéntes szolgálatait a háború időtartamára a Miniszterelnökségnek. Szolgálatételre ideiglenesen a Sajtóosztályra osztották be. A rendszeresen jogi és közgazdasági cikkeket publikáló, olaszul kiválóan beszélő, az olasz vizsgálati nyelvű, fiumei szakembert a mellékelt levél tanúsága szerint a honvédelmi miniszter a tényleges szolgálat alól 1914. augusztus 22-én felmentette.

Az irat jelzete: MNL OL K 26–1914–XLI–1591–(6368). – Kitöltött űrlap a M. kir. Veszprémi 32. Népfölkelő Parancsnokság pecsétjével; eredeti, gépelt, aláírással ellátott levél.

13. Körendelet a népfölkelésre kötelezettek összeírásáról, behívásáról és nyilvántartásba vételéről

Budapest, 1916. március

A honvédelmi miniszter a kiegészítő parancsnokságoknak címzett körrendeletében elrendeli az 1898-ban született, népfölkelésre kötelezettek összeírását, behívását és nyilvántartásba vételét, valamint azon 1865–1897-ben született, népfölkelésre kötelezettek összeírását és elővezetését, akik nem tettek addig eleget bemutató szemlén való megjelenésüknek. A rendelet előírásokat tartalmaz a sorozás és a bevonulás rendjére, a szemlebizottságokra, az orvosi vizsgálatra és a felmentésekre.

Az irat jelzete: MNL OL K 255–1916–5–5046. – Nyomtatvány.

14. A budapesti tudományegyetem rektora tájékoztatást kér az elesett egyetemistákról

Budapest, 1915. július 9.

A budapesti m. kir. Tudományegyetem rektora a vallás- és közoktatásügyi miniszter segítségét kéri, hogy az állami anyakönyvvezetők tájékoztassák az egyetemeket a harcokban elesett egyetemi hallgatókról. A vallás- és közoktatásügyi miniszter átiratára válaszul a belügyminiszter leírja, hogy legnagyobb jóindulata ellenére sem tud segíteni, mivel a katonai hatóságok – akiktől az anyakönyvvezetők az adatokat kapják – legtöbb esetben a foglalkozás megjelölésénél csak a „tanuló” kifejezést használják.

Az irat jelzete: MNL OL–K–148–1915–25–27402. – Gépelt, aláírással ellátott levelek és kézzel írt levéltervezet az előadói íven.

15. A honvédelmi miniszter törvényjavaslata a magyar állampolgárságú népfölkelők beosztására az eredetileg Galíciából és Bukovinából sorozott osztrák seregtestekbe

Budapest, 1915. március 26.

A háború kitörése után az orosz csapatok elfoglalták és megszállták az osztrák császársághoz tartozó Galícia és Bukovina tartományok nagy részét. Az ezen területekről kiegészülő csapatok veszteségeinek pótlására a Honvédelmi Minisztérium törvényjavaslata szerint olyan

magyar nemzetiségű népfelkelőket kell beosztani, akik a galíciai és a bukovinai seregtesteknél használt nyelvek egyikét anyanyelvüként beszélik.

Az irat jelzete: MNL OL K 255–1915–5–5368. – Gépelt törvényjavaslat és indokolás.

16. A Romániával határos vármegyék kiürítése és a 17–55 éves férfi lakosok nyilvántartásba vétele

Budapest, 1916. szeptember 1.

A honvédelmi miniszter szigorúan bizalmas átiratában közli, hogy a belügyminiszter elrendelte a Romániával határos vármegyék 17–55 éves férfi lakosságának eltávolítását és nyilvántartásba vételét, amit az 1916. augusztus végén bekövetkezett román betörés indokolt. Közli továbbá, hogy az egyes vármegyék kiürítését a „szükséghez képest” az ottani közigazgatási hatóságok rendelik el.

Az irat jelzete: MNL OL K 255–1916–5–17150. – Eredeti, gépelt leirat.

17. A budapesti főügyész felterjesztése az igazságügy-miniszter számára fogva tartottak behívásáról

Budapest, 1916. október 11.

Az igazságügy-miniszter 1916. július 15-én kelt rendelete értelmében az 1866. és 1897. között született, két évnél nem hosszabb időre jogerősen elítélt fogva tartottak körében is sorozást kell tartani, s akiket a szemlén fizikailag alkalmasnak és „erkölcsileg érdemesnek” tartanak, azokat felveszik a fegyveres erők kötelékébe. A besorozottakról a fegyintézeteknek kimutatást kellett küldeniük az Igazságügy-minisztérium részére. A budapesti főügyész felterjesztése azokra letartóztatottakra vonatkozik, akiknek a szolnoki törvényszéki és a jászberényi járásbírósi fogházból 1916. október 7-én kell bevonulniuk.

Az irat jelzete: MNL OL K 579–Uk–1916–52905. – Eredeti, gépelt, aláírással ellátott felterjesztés és kéziratos kimutatás.

18. Felhívás az egyházi hatóságok számára vasár- és ünnepnap munkavégzésre buzdító körlevél kiadására

Budapest, 1915. augusztus 8.

Katonai tájékoztatásra hivatkozva a Miniszterelnökség felhívja a figyelmet arra, hogy a munkáshiány miatt elrendelt munkavégzés ellenére a lakosság sok helyen tartózkodik a vasár- és ünnepnap munkavégzéstől. Kéri a belügy-, a vallás- és közoktatásügyi, valamint a földművelésügyi minisztert, hogy saját hatáskörükben tegyenek meg mindent annak érdekében, hogy az egyházi hatóságok buzdítsák a lakosságot a vasár- és ünnepnap munkavégzésre.

Az irat jelzete: MNL OL K 148–1915–25–28337. – Eredeti, gépelt, aláírással ellátott levél.

II. Élet a fronton, katonalevelek, katonasorsok

1. Dr. Wenzel Árpád tartalékos tiszt levelei a harctérről feleségéhez

Kraljevo, 1916. december 23.–1917. január 7.

Wenzel Árpád (1873–1948) budapesti ügyvéd, kormányfőtanácsos, az első világháborúban tartalékos tüzér zászlósként, majd hadnagyként szolgált a 32. cs. és kir. tábori tüzér ezredben. A frontról gyakran, néha naponta küldött levelet, illetve levelezőlapot feleségének, Ámon Margitnak. Az 1916 végén, 1917 elején írt lapokat Dél-Szerbiából, Kraljevóból címezte, ahol a Monarchia hadseregének körzeti parancsnoksága működött. Beszámolt feleségének arról is, hogy az ellátásuk jó és bőséges, és fűtött, szép szobájában írja a leveleit.

Az irat jelzete: MNL OL P 1045–1916–1917–No. 25. – Eredeti, kézzel írt levél, levelezőlap és képeslapok.

2. Levelek Wenczel Árpádnak édesanyjától

Budatétény, 1916. augusztus 21–31., 1917. január 23–29.

A tábori postával küldött leveleket és levelezőlapot a Budatétényben élő édesanya írta, illetve az augusztus 21-én kelt levél végén a címzett Miklós nevű fiának a sorait is olvashatjuk. Az anya leveleiben beszámol fiának az otthoni helyzetről, megírja, hogy megkapták küldeményeit, nemcsak a sonkákat, de a 200 tojást is, ami sértetlenül megérkezett, s kéri fiát, hogy olyan dolgokat küldjön haza, amiből hiányt szenvednek, mint például petróleum, gríz, száraz bors [15 kiló – nyilván sárgaborsó], liszt, kávé.

Az irat jelzete: MNL OL P 1045–1916–1917. – Eredeti, kézzel írt levelek és levelezőlap.

3. Levelezőlapok Wenczel Árpádnak a frontra Miklós nevű fiától

Budapest, 1916. december 22.–1917. január 17.

A levelezőlapokon Wenczel Árpád fia, Miklós szerepel feladóként, aki Budapesten, a József körút 37. szám alatt lakott anyjával, Margittal, s vélhetően Gyuri öccsével (itt működhetett az apa ügyvédi irodája is a bevonulása előtt). A fiú beszámol apjának arról, hogy látta az Uránia moziban Károly király koronázását. December 28-ai levelezőlapján megírja, hogy mit kapott karácsonyra, s boldogabb újévet kíván.

Az irat jelzete: MNL OL P 1045–1916–1917. – Eredeti, kézzel írt levelezőlap; két gépelt levelezőlap.

4. Bezzegh Huszágh Miklós képeslapja feleségéhez

Trieszt, 1915. szeptember 22.

Bezzegh Huszágh Miklós (1928-tól Budapest főkapitánya) az olasz frontról, Triesztből küldött képeslapot Zólyomban élő feleségének, akit Triesztbe várt. Mint beszámolójából kiderül, már két napja idegesen várakozott, és sokszor kiment az állomásra, ahol a vonatok 1,5–2 órát is késtek, ráadásul megtudta, hogy a következő nap „tűzbe” kell mennie. A képeslapon látható a katonai cenzúra (K. u. k. Militärzensur) pecsétje. (Mellékelve három katonákat ábrázoló fénykép.)

Az irat jelzete: MNL OL P 973–1915–2. – Eredeti, kézzel írt képeslap és fekete-fehér fotók.

5. Boros Ádám diákkori naplója, IV. kötet

Budapest, 1914. július 29. – 1915. június 9., 1915. június 17.

Boros Ádám (1900–1973), a későbbi neves botanikus, a háború alatt a II. kerületi állami főreáliskola tanulója, diákkori naplójában megemlékezik tornatanára, a Przemysl védelmében kitűnt Sulyok János főhadnagyról, akinek képét és a róla szóló újságkivágásokat is beragasztotta naplójába. Megőrizte a Honvédelmi Minisztérium hadsegélyező hivatal által kiadott emléklapot, amit karácsonyi adományozóként kapott.

Az irat jelzete: MNL OL P 2021–1914–1915–38–No. 3. – Eredeti, kézzel írt napló, benne újságkivágások és emléklap.

6. Fabricius Lajos (1882–1965) tartalékos főhadnagy katonai iratai

1914–1919

Fabricius Lajost, a Ganz Villamossági Gyár mérnökét 1914. július 26-án hívták be katonának. Tartalékos hadnagyként kezdte katonai szolgálatát a szerb fronton. 1915. május 2-án főhadnaggyá léptették elő. Mint az 1. honvéd tábori ágyúsezred tisztje még abban az évben, október 2-án a katonai érdemkereszt szalagján viselendő bronz katonai érdemérem kitüntetését kapta meg. 1916-ban a 40. honvéd tábori tarackos ezred tisztjeként került az orosz frontra, s június 4-én szenvedett ütegével hadifogságot. A Habarovszk melletti Krasznaja Rjecska-i

tiszti fogolytáborba került, ami Vlagyivosztoktól északra, a kínai határ közelében helyezkedett el. A több mint két éves szibériai fogság után tért haza.

Az irat jelzete: MNL OL P 1559–LXV.–1914–1919–No. 36., 43., 48., 59., 60., 70. – Eredeti iratok: behívó jegy, tartalékos főhadnagyi kinevezés, kitüntetés, szabadságigazolvány, karhatalmi igazolvány; kézzel írt beszámoló fogságba eséséről.

7. Rakovszky László százados őrnagyi kinevezése és kitüntetései 1915–1917

Rakovszky László (1874–1935) családi fölmenői közt több katonatiszt volt, s mind huszárezredben szolgált. Rakovszky László is ezt a huszárhagyományt folytatta. A M. Kir. 1. Honvéd huszárezred századparancsnokaként vett részt a galíciai harcokban, így az 1914. augusztus 17-ei gorodoki és az 1914. augusztus 25-ei podhajcei ütközetekben. 1915. november 4-én léptették elő őrnaggyá, 1915. november 27-én bronz katonai érdeméremmel tüntették ki vitéz magatartása miatt. 1917. március 1-én ezüst katonai érdeméremet kapott kitűnő szolgálatai elismeréséül. Később, 1918. február 1-jén kinevezték alezredessé, majd a háború után, 1920-ban ezredessé.

Az irat jelzete: MNL OL P 584–1915–1917–12–No. 12., 13., 17. – Eredeti iratok: előléptetés, kitüntetések.

8. A budapesti 30. honvédgyalozred tábori lapja

Kirlibaba, 1917. június 3.

A budapesti 30. honvédgyalozred „30”-asok című tábori lapja 1917–1918-ban jelent meg vasárnap reggelenként a bukovinai Kirlibaba-völgyben (a közeli település román neve Cârlibaba, magyar neve Radnalajosfalva). Az 1917. június 3-án megjelent 5. számban megemlékeznek elesett bajtársukról, Szepessy őrnagyról, felhívják a figyelmet az „ezred történelmi csoport” tevékenységére, mely már a háború alatt gyűjtötte az ezreddel kapcsolatos írott és tárgyi emlékeket, köztül verset, és különböző színes híreket, „háborús apróságokat”.

Az irat jelzete: MNL OL P 584–1917–12–No. 42. – Kézzel írt, sokszorosított nyomtatvány.

9. A Világ című lap 1915. évi 359. száma

Budapest, 1915. december 27.

A Világ című polgári radikális politikai napilap vezércikke a háború utáni helyzetről elmélkedik, előtekintve a közlő újévre. Az újság beszámol az orosz és az olasz front eseményeiről, többek közt Románia várható magatartását is latolgatja. Hírrovatában beszámol elesettekről, kitüntetésokről, megvakult katonáknak juttatott adományról és eltitkolt árukészletek lefoglalásáról.

Az irat jelzete: MNL OL P 999–1914–1917–66–No. 3. – Nyomtatvány.

10. Színes hadszíntér térképek az első világháborúból

München, 1916. október 23–30., november 13–20.,

1917. április 16–23.

A Münchenben kiadott „Wöchentliche Kriegsschauplatzkarte mit Chronik” (heti hadszíntér-térképek krónikával) című sorozat színes térképei havonta négyszer jelentek meg, s a világháború valamennyi európai hadszínterén bemutatták a központi hatalmak adott időszakban elért katonai eredményeit, piros színnel jelölve a központi hatalmak, zölddel az antant és szövetségesei által elfoglalt területeket. A színes térképek hátoldalán az adott időszak eseménykrónikája olvasható valamennyi hadszínterről.

Az irat jelzete: MNL OL P 416–1916–1917–59–No. 5., 8., 11. – Színes térképek német nyelvű felirattal és eseménykrónikával.

11. Katonai térkép a doberdói hadszíntérről, 1916. június 3.

Budapest, 1928.

József főherceg (1872–1962) „A világháború, amilyenek én láttam” című műve 1928-ban megjelent 3. kötetének 53. sz. térképmelléklete, mely az 1914-ben lovassági tábornokká kinevezett főherceg parancsnoksága alá tartozó VII. hadtest helyzetét mutatja a doberdói karsztfennsíkon az arcvonalból való kivonása után, 1916. június 3-án, az 5. és a 6. isonzói csata közötti átmeneti, csendesebb időszakban. Nagyjából magyar katonákból álló csapatai – súlyos veszteségeik ellenére – hősi és sikeres harcokat vívtak, s maga József főherceg is kétszer könnyebben megsebesült.

Az irat jelzete: MNL OL P 416–1928–59–No. 53. – Nyomtatott, nagyméretű katonai térkép.

12. Gróf Károlyi Gyula fényképalbuma

1914–1918

Gróf Károlyi Gyula (1871–1947), a későbbi miniszterelnök (1931–1932), az első világháborúban tartalékos huszárhadnagyként szolgált az orosz fronton. Fényképalbuma háború alatt készült fotókat tartalmaz.

Az irat jelzete: MNL OL P 416–1914–1918–56. – Fényképalbum fekete-fehér fotókkal.

III. Sebesültek, hadirokkantak gondozása

1. A Magyar Szent Korona Országai Vörös-Kereszt Egylete királyi biztosának felhívása

Budapest, 1914. augusztus 12.

Az 1878-ban alapított Magyar Vörös-Kereszt Egylethez 1914. augusztus 5-én kinevezett királyi biztos, gróf Csekolics Endre felhívásában kijelöli a főbb feladatokat, és a sebesült és beteg katonákról való gondoskodásban önkéntes betegápolónők és orvosok közreműködését kéri.

Az irat jelzete: MNL OL K 255–1914–5–3290. – Nyomtatvány.

2. A pozsonyi pénzügyigazgató levele katonai kórház felállításáról

Pozsony, 1914. szeptember 16.

A pozsonyi pénzügyigazgató levelében megírja a pénzügyminiszternek, hogy a pozsonyi pénzügyigazgatóság épületében a pénzügyi tisztviselők adományából egy kisebb katonai kórházat létesítettek, ami 15 beteggel megkezdte működését.

Az irat jelzete: MNL OL K 255–1914–5–4131. – Eredeti, gépelt, aláírással ellátott levél.

3. Katonai kórház megnyitása a Budapesti Áru-és Értéktőzsde épületében

Budapest, 1914. szeptember 28.

Az 1914. szeptember 26-án tartott tőzsdetanácsi ülés határozatot hozott az értéktőzsde épületében nyitandó katonai kórházról. A honvédelmi miniszter által kiküldött bizottság 1914. szeptember 26-án megsejtelte a felajánlott helyiségeket. A berendezési költségekhez az elnök a tanács utólagos jóváhagyása reményében harmincezer koronával járult hozzá. Az elnökség ígéretet kapott arra, hogy a tőzsdei kórházi helyiségekben a Hold utcai kórházban már hosszabb ideig kezelés alatt álló, nem ragályos betegeket helyezik el. Az elnök javaslatára a fűtés költségét a tőzsde, a világítását a hadügyi kincstár fedezi. A tőzsdetanácsi az elnök jelentését jóváhagyólag tudomásul vette és felhatalmazta az elnökséget a világítási költségek átvállalására is.

Az irat jelzete: MNL OL Z 185–1914. szeptember 28.– Eredeti jegyzőkönyv, aláírásokkal.

4. A Görgényszentimrén elhelyezett sebesültek élelmezése

Görgényszentimre, 1914. október 12.

A görgényszentimrei Magyar Királyi Erdőőri Szakiskola felajánlja, hogy a Vörös-Kereszt Egylet 25 sebesültjét, akiket a helyi római katolikus iskolában helyeztek el, megfelelő ár ellenében élelmezteti. A levélhez mellékelte a helyi Vörös-Kereszt Egylet felterjesztését.

Az irat jelzete: MNL OL K 178–1914–1895–11131. – Eredeti, gépelt, aláírással ellátott felterjesztések.

5. Bizottsági felhívás a déli front sebesült és beteg katonái megsegítésére

Bécs, 1914. december 7.

„A déli harctér sebesült és beteg katonáinak szeretetadományokkal való ellátása céljából alakult bizottság” felhívása adományok gyűjtésére. A bizottság, melynek díszelnöke Biliński Leó közös pénzügyminiszter volt, élelmiszereket, édességet, dohányt, fehérműt és téli felszereléseket kért a kórházakban fekvő katonák megsegítésére.

Az irat jelzete: MNL OL K 148–1914–25–26780. – Nyomtatvány.

6. A Magyar Vörös-Kereszt Egylet jelentése a háború alatt végzett tevékenységéről és terveiről

Budapest, 1916 nyara

A Magyar Vörös-Kereszt Egylet jelentős intézményi háttérrel működött a világháború idején, s több egészségügyi intézményt tartott fenn. Az egylet feladata volt többek között a rászorulóknak egészségügyi ellátása, tábori kórházak és kisegítő kórházak szervezése, sebesültek szállítása, képzett ápolónők biztosítása. Emellett tájékoztató irodát tartott fenn a harctéren szolgáló katonák hollétéről és állapotáról, illetve irányította a Hadifoglyokat Gyámoló és Tudósító Hivatalt, amely a hadifogságba jutott magyar, illetve idegen katonák sorsáról nyújtott információkat.

Az irat jelzete: MNL OL K 26–1916–XIII. res. –4513. – Nyomtatvány.

7. Jelentés a Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület hadi működéséről 1914. július 26. és 1916. július 26. között

Budapest, 1916. augusztus

Az Önkéntes Mentő Egyesület Miniszterelnökségnek benyújtott táblázatos kimutatása többek között tájékoztatást ad a kórházvonalokról és hajókról átvett sebesült és beteg katonák ellátási eseteiről, a végrehajtott kórházközi szállításokról, de a Budapest területén nyújtott elsősegély-ellátások számáról is.

Az irat jelzete: MNL OL K 26–1916–XIII. res. –5774. – Eredeti, aláírt kísérő levél, a jelentés nyomtatvány.

8. A Magyar Katonai Fehérkereszt Társaság levele a miniszternek, tevékenységének megkezdéséről

Budapest, 1916. október 25.

A Magyar Katonai Fehérkereszt Társaság elnöksége bejelenti, hogy a társaság, mint a rokkant és nyugállományú katonatisztek és katonai hivatalnokok országos otthona megkezdte működését. Céljuknak tekintik a rokkant katonatisztekről való gondoskodás mellett társadalmi pozíciójuk fenntartását, ezért felvették programjukba többek közt a rokkant bajtársak megfelelő hivatalokban való foglalkoztatását, továbbá katonatiszti gyógyházak építését a nevesebb hazai fürdőhelyeken, s egy központi gyógyházat Budapesten, ahol ingyenes lenne a kezelés és az elhelyezés.

Az irat jelzete: MNL OL K 255–1916–5–18020. – Eredeti, gépelt, aláírt levél.

9. Értesítés adóügyi biztosi állások közhírré tételéről rokkant katonák számára
Budapest, 1916. október 31.

A M. Kir. Rokkantügyi Hivatal levele a pénzügyminiszterhez, melyben jelzi, hogy az adóügyi biztosi állásokat rokkant katonák számára a hivatal intézetei útján közhírré tette.

Az irat jelzete: MNL OL K 255–1916–5–18828. – Eredeti, gépelt, aláírással ellátott levél.

10. Csapatszolgálatra alkalmatlanná vált tisztek polgári közfoglalkoztatása
Budapest, 1917. április 25. és 1918. január 21.

A honvédelmi miniszter összefoglaló iratanyagot készíttetett a rokkant katonatisztek közfoglalkoztatásáról a vallás- és közoktatásügyi miniszter számára. A honvédelmi miniszter a kérdésről korábban tartott megbeszélés alapján fejt ki álláspontját, részletesen ismerteti az alkalmazáshoz szükséges végzettségek megszerzésére és az anyagi javadalmazásra vonatkozó elképzeléseit.

Az irat jelzete: MNL OL Z 1524–25474/1918. – A honvédelmi miniszter gépelt átiratának hitelesített másolata.

11. A magyar Vörös-Kereszt Egylet jelentése és kimutatásai a sebesültszállítási adatokról 1914 októbere és 1917 vége között

Budapest, 1918. március 4.

A Magyar Vörös-Kereszt Egylet jelentésében hat szerelvényből álló – részben önerőből, részben Ferenc Salvator főherceg adományából finanszírozott – segélyvonat szolgálatba állításáról tudósít. Az orvosi részvétellel működtetett szerelvény kötszerkocsival és élelmiszerek raktározására használható egységgel is rendelkezett, így a sebesülteket orvosi felügyelet alatt, étellemezéssel ellátva szállították.

Az irat jelzete: MNL OL K 26–1918–XIII. res.–1857. – Eredeti, gépelt, aláírással ellátott levél és kimutatások.

IV. Hadigazdaság, közellátás, munkaerő-gazdálkodás

1. Budapest Székesfőváros Tanácsa felterjesztése a háborús kivételes intézkedések kiegészítéséhez

Budapest, 1914. október 6.

A háború esetére szóló, kivételes intézkedésekről alkotott 1912. évi LXIII. tc. 7. §-a kiegészítéséhez küldött felterjesztést Budapest Székesfőváros Tanácsa a pénzügyminiszterhez, melyben olyan hatósági intézkedéseket szorgalmazznak, amelyek a rendkívüli viszonyok között elejét veszik az indokolatlan áremeléseknek, továbbá biztosítják, hogy a közigazgatási hatóságok a szükséges élelmiszerkészletekhez méltányos árakon jussanak hozzá.

Az irat jelzete: MNL OL K 255–1914–5–7627. – Eredeti, gépelt, aláírással ellátott levél.

2. Hadigazdaság, front és hátország – Az Újság című lap 1915. évi 355. számában
Budapest, 1915. december 22.

Az Újság című szabadelvű, Tisza-párti, a kormányt támogató napilap címlapján beszámol a magyar kormány és az ellenzék konfliktusáról a Pénzügyminisztérium tervezett felállítása kapcsán, valamint a Montenegróba és Albániába visszavonult szerbek kitartásáról, továbbá hadieseményekről kiadott hivatalos jelentéseket közöl. Figyelemre méltó a 15. oldalon közölt „Karácsonyi mese”, melyet a „Honi Ipar” karácsonyi számából vettek át, s amely megszólaltatja az ipar által használt különböző nyersanyagokat, „akik” elmondják, mire használják őket háborús időkben. Ugyanezen az oldalon különböző gazdasági híreket olvashatunk. A lap korabeli hirdetéseiben szintén visszaköszön a háború hatása: hadifogoly

munkásoknak zamatos teát, fázó katonáknak teakivonatot, felderítő katonáknak Borsszem Jankót ajánlanak.

Az irat jelzete: MNL OL P 999–66–1914–1917–No. 1., 2. – Nyomtatvány.

3. A háború hatása az angol biztosító társaságok hazai működésére

Budapest, 1914. október 8.

Egy kassai ügyfél tűzbiztosításának esete kapcsán a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank értesíti elvi álláspontjáról a Kassai Jelzálogbank Rt-t, kifejtve, hogy az angol törvények eltiltották angol cégek részére (beleértve a biztosító társaságokat is), hogy ellenséges állam polgárai részére pénzkötelezettségeiknek eleget tegyenek a háború alatt. Németország válaszlépésként zárta az ottani angol pénzügyintézeteket, a magyar kormány viszont még nem tett ellenlépéseket. Ezért kötelesek saját és ügyfeleik érdekéről gondoskodni azok a jelzálogbankok, melyek ügyfeleiknek angol biztosítók által nyújtott kötvényeit fogadták el.

Az irat jelzete: MNL OL Z 41–485–3344–1–3. – Géppel írt eredeti irat.

4. Tervezet a Magyar Hadi Hitelintézet vidéki kirendeltségeinek ügyrendjére

Budapest, dátum nélkül

A tervezet szerint az 1914 októberében megalakult Magyar Hadi Hitelintézet Rt. vidéki kirendeltségeinek vezetésével helyi érdekcsoportokat bíznak meg, melybe bevonják a fontosabb helyi pénzügyintézeteket, a helyi (városi, megyei) közigazgatást, illetve a helyi kereskedelmi és iparkamarákat. Ezekből tevődik össze a Bíráló Bizottság is. A helyi érdekcsoportok választhatják ki azt a pénzügyintézetet, amely meghatalmazást kap a forgalom bonyolítására. A központ az Osztrák–Magyar Bank érvényes leszámítolási kamatlábát alkalmazza, a helyi kirendeltség erre 1–1,5%-ot rászámolhat. A hitelintézet fő feladata a háborús helyzet miatt nehezen boldoguló kisiparosok és kereskedők hitelezése, nyolcezer korona értékhatárig, legfeljebb négy hónapra.

Az irat jelzete: MNL OL Z 41–485–3339–1–4. – Dátum és aláírás nélküli gépelt irat.

5. A gabonarekvirálás végrehajtására alakult konzorcium végrehajtó bizottságának jegyzőkönyvei

Budapest, 1915. február 9., 22., és 27.

1915 februárjában a gabonarekvirálás végrehajtására több bank – kereskedők bevonásával, megállapodva a Földművelésügyi Minisztériummal – konzorciumot hozott létre. A konzorcium végrehajtó bizottságának Klein Gyula, a Magyar Általános Hitelbank igazgatója volt az elnöke, ez a bank intézte a levelezést és az elszámolást a minisztériummal, s adott helyet a bizottság üléseinek, ahol meghatározták a feladatokat, a fizetés és az elszámolás módját, valamint a jutalékot.

Az irat jelzete: MNL OL Z 41–490–3361–1–7. – Gépelt, aláírás nélküli iratok.

6. Jelentés a Magyar Vámpolitikai Központ működéséről 1914-től 1916-ig

Budapest, 1916. június 30.

A Magyar Vámpolitikai Központ kiadványai sorozatban 1916-ban megjelent nyomtatvány bemutatja a hadigazdasági szervként működő intézmény tevékenységét. A vámpolitikai központ a hazai és külföldi háborús gazdasági rendszabályokkal ismertette meg az ipari és kereskedelmi érdekeltségeket. Így nem csak a vámpolitikához közel álló behozatali és kiviteli tilalmakról, hanem a hazai és külföldi moratóriumrendeletekről, fizetési tilalmakról, a hadsereg ellátását biztosító rendszabályokról szolgált napi aktuális információval, s az egyetlen olyan szerv volt, amely a háborúval és a hadigazdasággal kapcsolatos gazdasági intézkedések kérdéseire választ tudott adni. A háború kitörését követő napokban az iparkamarák és a különféle egyesületek titkáraiból megalakult az állandó érdekképviselő-közi

titkári bizottság, ahol eleinte heti, majd kétheti gyakorisággal vitatták meg a felmerülő kérdéseket. A bizottság ügyvitelét is a Magyar Vámpolitikai Központ látta el.
Az irat jelzete: MNL OL Z 1121–Közgyűlési jelentések – számozás nélküli nyomtatvány.

7. Átirat a német kormány által igényelt árpa és maláta kontingens teljesítéséről
Budapest, 1915. március 27.

A földművelésügyi miniszter átirata Tisza István miniszterelnöknek a német kormány által igényelt árpa és maláta kontingens teljesítésének kérdéséről. A miniszter szerint nincs nélkülözhető készlete az országnak, mivel a hadsereg és a polgári lakosság élelmezése céljából az összes árpakészleteket le kellett foglalni, s a cs. és kir. közös hadügyminiszter által a hadsereg részére igényelt gabonaszükségletet csak a Monarchia összes maláta készletének lefoglalásával tudják biztosítani.

Az irat jelzete: MNL OL K 255–1915–5–9695. – Másolat.

8. A Fejér megyei váli járás főszolgabírójának távirati panasza és a belügyminiszter válasza a járás lisztellátási nehézségeiről

1916. október 16.

A lisztellátási nehézségekről szóló táviratváltás a háborús évek jellemző problémáját örökíti meg: a járásban az ott élő ellátottak mellett menekültek, illetve sebesült katonák ellátásáról is gondoskodni kellett. A készletek kezelését a 3925/1915. M.E. számú rendelet szabályozta, mely rendelkezett a búza-, rozs-, kétszeres- (őszi árpa, őszi búza) és zabkészletek, valamint az ilyen gabonaneműekből előállított lisztkészleteknek, továbbá a bab-, borsó- és lencsekészletek bejelentéséről, árusításáról és közszükségleti célokra való igénybeviteléről.

Az irat jelzete: MNL OL K 467–250/1916. – Táviratok.

9. A Balatonfüred és Vidéke Gazdakör hadifogoly kérelme a szőlőbirtok műveléséhez

Balatonfüred, 1914. december 22.

A Balatonfüred és Vidéke Gazdakör kérelmében a honvédelmi miniszterhez száz szőlőműveléshez értő hadifogoly rendelkezésre bocsátását kéri. A minisztérium válasza szerint hadifoglyokat magánosoknak csak 200 főnél nagyobb csoportban engedhetnek át, és ennél kisebb létszám kirendelését a polgári hatóságok felügyelete alatt álló internáltak közül lehet engedélyezni.

Az irat jelzete: MNL OL K 149–1914–10–253. – Eredeti, kézzel írt levél és felterjesztés.

10. A honvédelmi miniszter rendelete a legénység szabadságolásáról őszi gazdasági munkákra

Budapest, 1916. szeptember 29.

A honvédelmi miniszter elrendeli a legénység szabadságolását, amely az illető kihallgatáson előterjesztett kérelmére történhet különböző mezőgazdasági és erdőgazdasági munkákra. A rendelet közli, hogy a szabadságolt legénység jelentkezésére, gazdasági munkák végzésénél való ellenőrzésére, a hadba vonultak földjeinek megművelésénél való közreműködésre a miniszter korábbi körrendeletei az irányadók.

Az irat jelzete: MNL OL K 255–1916–18116. – Sokszorosított, gépelt, aláírt másolat.

11. A Debreceni Kir. Ügyészség jelentése a hadi lószállítók családi ügyében

Debrecen, 1915. március 16.

Jelentés a hadsereg számára Debrecenből szállított lovak körüli „legszélesebb mederben üzött harácsolások és visszaélések” ügyében indított nyomozás állásáról, a galíciai Serlész Leó és

társai családi ügyében. Az eredetileg Lembergben működött loátvevő katonai bizottság és a lószállítók összejátszottak saját hasznukra Debrecenben is.

Az irat jelzete: MNL OL K 578–1915–184–1. – Kézzel írt, aláírással ellátott jelentés.

12. Kimutatás az állami intézmények automobil- és gumiabroncskészletéről

Budapest, 1916. január 16.

A kereskedelemügyi miniszter kimutatást kér a Földművelésügyi Minisztérium birtokában lévő automobilokról és az azokhoz tartozó gumiabroncs-készletekről. A 163/el. 20/b-[1]916. szám alatt kiadott honvédelmi miniszteri rendelettel már az összes gumiabroncsot lefoglalták, kivéve az állami intézmények készleteit.

Az irat jelzete: MNL OL K 178–1916–2756. – Eredeti, gépelt, aláírással ellátott levél és kézzel írt kimutatás.

13. A honvédelmi miniszter átirata a miniszterelnöknek a cipőfatalpak meghonosításáról

Budapest, 1917. február 14.

A honvédelmi miniszter közli, hogy a közhatóságok és a lakosság lábbeli szükségletével kapcsolatban a hadügyminiszter átiratában foglaltakkal egyetért, s a legfontosabb intézkedésnek a cipőfatalpak meghonosítását tartja a polgári lakosságnál, mivel így a talpbőrszükséglet jelentős mértékben csökkenthető. A falécekkel összeállított könnyű és olcsó féltalpak, amik használt, foltozott lábbelik bőrtalpára is egyszerűen és tartósan felszerelhetők, már alkalmazást nyertek a hadseregben, a hátszországban szolgálatot teljesítő pöttestek legénységénél, amely rövid időn belül már faléces féltalppal ellátott kincstári bakancsban fog jární.

Az irat jelzete: MNL OL K 255–1917–5–999. –Gépelt, aláírással ellátott, hitelesített másolat.

14. A honvédelmi miniszter rendelete a cipőgyártásban használt talpbőr-készletek lefoglalásáról

Budapest, 1916. január 2.

A honvédelmi miniszter 18.934/Eln. 20/b. 1915. számú rendeletét a talpbőr-készletek hadicélokra történő lefoglalásáról a belügyminiszter küldte meg a helyi polgári hatóságoknak.

Az irat jelzete: MNL OL K 149–1916–10–93. – Sokszorosított, eredetiben aláírt rendelet.

15. Bőrpótlékok és fatalpú cipők ajánlása

Bécs, 1917. január 19.

A cs. és kir. hadügyminiszter levelében a fokozódó bőrhiány miatt a fatalpú cipők használatát ajánlja. A Földművelésügyi Minisztérium elnöki osztálya körrendeletben kéri különböző szervezeti egységeit, hogy tegyék tanulmány tárgyává azt a kérdést, vajon mely módon lehetne a használt ruházati cikkek és lábbelik újraértékesítését a tárca ügykörében előmozdítani.

Az irat jelzete: MNL OL K 178–1917–5452. – Sokszorosított, aláírt másolat.

16. A Minisztertanács döntése az Országos Közélelmezési Hivatal vidéki mozgó kirendeltségeinek megszervezéséről

Budapest, 1917. október 12.

A polgári lakosság élelmezésének biztosítása meghaladja egyes városi, illetve községi előljáróságok erejét, ezért a közlelmezési ügyek vezetésével megbízott miniszter a városok ellátására bizottságok, a kisebb települések támogatására pedig részben – Nyíregyháza, Szabadka és Sopron székhellyel működő – állandó jellegű ellátási központ, illetve több mozgó (ambuláns) közlelmezési kirendeltség felállítására tett javaslatot a Minisztertanácsnak.

Az irat jelzete: MNL OL K 27–1917. október 12., 20. napirend – Eredeti, gépelt, a Minisztertanács ülésjegyzőkönyve.

17. Honvédelmi Minisztérium átirat a Pénzügyminisztériumnak a szalmabakancs készítéséhez szükséges kenderzsineg-készletekről

Budapest, 1917. január 28.

A honvédelmi miniszter megbízásából küldött átiratban az államtitkár közli a pénzügyminiszterrel, hogy a pénzügyi tárcahoz tartozó állami intézményeknél eltekint a kenderzsinegek hadicélokra való igénybevételeitől, mivel a szalmabakancsok készítéséhez szükséges kenderzsineg készleteket az eredményes rekvirálás folytán biztosították.

Az irat jelzete: MNL OL K 255–1917–5–600. – Eredeti, gépelt, aláírással ellátott átirat.

18. Látogatás szervezése az ausztriai Brunnba az ipari fogolytábor megtekintésére

Budapest, 1916. június 6.

A Bécs melletti Brunnban és a Budapest melletti Rákosszentmihályon a hadvezetőség ipari fogolytábort létesített. Ezekben a közműhely-telepként működő táborokban a bevonultatott belföldi munkaerőt helyettesítették szakképzett iparos hadifoglyok alkalmazásával. A

Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara a kereskedelemügyi miniszterhez írt fogalmazványában célként fogalmazta meg, hogy a rákosszentmihályi két millió korona befektetéssel épült fogolytábor a háború befejezése után is meghatározó tényezője legyen a főváros kis-és középipari termelésének. A kamara 1916. június 20–22. között látogatást szervezett a brunni ipari fogolytábor helyszíni tanulmányozására, ahol a táborban dolgozó hadifoglyok száma 1916 júniusában már az ezer főt is meghaladta, s a tanulmányút magvalósításához anyagi támogatást kért a minisztériumtól.

Az irat jelzete: MNL OL Z–195–A–21540/1916 – Géppel írt, kézzel javított fogalmazvány és sokszorosított, aláírt körlevél.

19. Kérés olasz hadifoglyok igénybe vételére a Balatoni Halászati Rt. részére

Siófok, 1918. január

A Balatoni Halászati Rt. a részükre kiutalt 120 orosz hadifoglynak olaszokkal való kicserélését kéri a pozsonyi katonai parancsnokságtól. Az indoklásban szerepel, hogy az olaszok a vízi munkálatokban nagyobb jártassággal és alkalmatossággal rendelkeznek. A levélre a pozsonyi K. u. K. Militárkommando rávezette, hogy olasz hadifogly állomány nem áll rendelkezésére.

Az irat jelzete: MNL OL K 184–1918–62/h–55380. – Eredeti, gépelt, aláírásokkal ellátott levél.

20. Kérés a szökdöső orosz hadifoglyok lecserélésére

Budapest, 1918. április 19.

A Földművelésügyi Minisztériumnak címzett levelében a Mezőgazdasági Ipar-Részvénytársaság kéri, hogy kaposvári üzemeiben (cukorgyár, lótakarmánygyár, malom) cseréljék le az orosz hadifoglyok egy részét olaszokra, mert az orosz foglyok nagy része az orosz békekötés óta már egyáltalán nem akar dolgozni, tömegesen szöknék el.

Az irat jelzete: MNL OL K 184–1918–62/h–55896. – Eredeti, gépelt, aláírással ellátott levél.

21. A honvédelmi miniszter rendelete a hadiüzemekben szénhiány miatt felszabadult munkaerők felhasználásáról

Budapest, 1918. január 24.

A szállítási nehézségek, illetve a várhatóan hosszabb ideig tartó szénhiány miatt a hadiüzemek nagy része kénytelen korlátozni működését, ezért a rendelet alapelvként szögezi le, hogy a tartósan vagy átmenetileg felszabaduló munkaerőt más célokra vegyék igénybe, beleértve a hadsereg pótlását, valamint a katonai és gazdasági érdeket szolgáló munkálatokat. A rendelkezés a bevonható teljes polgári, katonai és állományra kiterjed, a hadifoglyokat viszont visszarendeli törzsfogolytáborukba, az internáltakat pedig internáló táborukba.

Az irat jelzete: MNL OL K 255–1918–5–826. – Nyomtatvány.

V. A hadiüzemek és a hadi fémgyűjtési akció

1. A haditengerészet és a hadvezetőség részére az óbudai hajógyárban végzett munkák jegyzéke

Budapest, év nélkül

Első Dunagőzhajózási Társaság óbudai hajógyárában a háború tartalma alatt elvégzett munkákat éves szintre lebontva sorolják fel a jegyzékben, a hajó megnevezésével és a rajta végzett munka rövid ismertetésével, továbbá általános leírást adnak a hajógyárnak a haditengerészet és a hadvezetőség részére végzett tevékenységéről. A jelentés a háború után készülhetett.

Az irat jelzete: MNL OL Z 505–1. d.–1. t. – Aláírás és dátum nélküli gépelt irat.

2. Nyílttengeri torpedónaszád tervrajza a fiumei Danubius-gyár tervező irodájából

Fiume, 1910. július.

A Danubius Hajó- és Gépgyár Rt, majd a Ganzzal való egyesülést követően, 1911-től a Ganz és Társa-Danubius Villamossági-, Gép-, Waggon- és Hajógyár Rt. számos hadihajótípust épített fiumei üzemeiben az első világháború előtti években és a világháború alatt. A háború idején az osztrák–magyar kvóta alapján Magyarországra jutó hadihajó-megrendelés teljes egészét a vállalat kapta, itt készült a híres Szent István csatahajó is. A Danubius fiumei gyárában már az egyesülés előtt építettek torpedó hordozására kialakított viszonylag kisméretű, gyors torpedónaszádokat. Az itt készült kétszázötven tonnás, közel 59 méter hosszú nyílttengeri torpedónaszád a partvédő torpedónaszádoknál nagyobb hajótípust képvisel.

Az irat jelzete: MNL OL Z 429–18–131 – Tervrajzmásolat.

3. A Weiss Manfréd gyár által bejegyzett szabadalom katonai célra alkalmas hőszigetelő kocsira és szállítható főzőüstre

Budapest, 1914. október 13., 1915. január 9.

Weiss Manfréd számos licencet vásárolt és szabadalmakat jegyeztetett Európa több országában. Az 1880-as években még főleg katonai konzervek gyártásával foglalkozó családi vállalkozás az 1900-as évektől különböző hadianyagokkal, csapatellátó felszerelésekkel lépett ki a világpiacra. Gyárának egyik sikerterméke lett a tábori mozgókonyha. A „hőszigetelő

kocsi főzőüstök szállítására, valamint ezen kocsiiban való szállításra alkalmas főzőüst” c. találmányra 1913. május 24-étől kapott szabadalmat, a magyar szabadalmi okiratot 1914. október 13-án állították ki, a szabadalmi leírás, mely a szerkezet ábráit is tartalmazza, 1915. január 9-én jelent meg.

Az irat jelzete: MNL OL Z 405-1-13 – Eredeti okirat, nyomtatvány.

4. A Weiss Manfréd gyár által bejegyzett szabadalom töltényheveder töltő gépre Budapest, 1910. november 10, Bukarest, 1911. szeptember 28., Bécs, 1914. február 19.

A Weiss Manfréd vállalat már jóval a világháború előtt a lőszergyártás és az ezzel kapcsolatos műszaki fejlesztés felé fordult. Mannlicher-tölténytárákat 1886-tól gyártott a cég, ennek nyomán vezette be fokozatosan a töltényhüvelyek, lövedékek gyártását Csepelen. „Gép gépfegyverek töltényhevederének töltényekkel való megtöltésére” című találmányát a gyár a magyar szabadalmi hivatalnál 1910 novemberében bejelentette be, a szabadalmat bejegyeztették a bukaresti román és a bécsi császári–királyi szabadalmi hivatalnál is, az előbbi okiratot 1911. szeptember 28-án, az utóbbit 1914. február 19-én állították ki. Kapcsolódó irat: A bécsi császári–királyi szabadalmi hivatal által 1914. április 25-én kiadott német nyelvű szabadalmi leírás.

Az irat jelzete: MNL OL Z 405-2-14 – Eredeti iratok, román és német nyelvű szabadalmi okiratok, német nyelvű nyomtatvány.

5. Jelentés a Weiss Manfréd-gyár 1917. augusztus havi tüzérségi lőszergyártási eredményéről

Csepel, 1917. szeptember 3.

A jelentés Weiss Jenő mérnök, a cégalapító Weiss Manfréd fia számára készült, aki családi alapon vett részt a vállalat vezetésében. A gyár tüzérségi laboratóriuma 26 munkanap alatt összesen 305 639 löszert gyártott, napi átlagban 11 755 darabot. A jelentés a produkciót részletezi tüzérségi löszerek típusai szerint. Kézifegyverbe való töltények nem szerepelnek a kimutatásban.

Az irat jelzete: MNL OL Z 405-5-46 –Dátummal, aláírással ellátott irat.

6. Utasítás kombinált hátizsák készítéséhez 1915. március 1.

Klosterneuburg, 1915. március 1.

Ladislaus Zamecnik k.u.k. hadigyári vezető projektje gépfegyver és tartozékainak szállítására. A német nyelvű tanulmány képekkel illusztrálja, hogy nézzen ki az a szerkezet, amely géppuska szállítására alkalmas. Az eszköz hátizsákként, kerekkel felszerelve kiskocsiként és sínekkel ellátva szánkóként is használható.

Az irat jelzete: MNL OL Z 450-58. d.-387. t. – Aláírással ellátott, gépelt tanulmány, beragasztott fényképekkel.

7. Kimutatás az állami vasgyárak katonai szolgálat alól felmentett tisztviselőiről

Budapest, 1914. október 6.

A kimutatást a M. Kir. Állami Vasgyárak Központi Igazgatósága küldi Menfort Viktor pénzügyminiszteri osztálytanácsosnak – név szerinti indoklásokkal – azokról a tényleges katonai szolgálat alól felmentett tisztekről és tisztjelöltekről, akik a vasgyárak alkalmazottai és meghagyandók polgári alkalmazásukban.

Az irat jelzete: MNL OL K 255-1914-5-5367. – Eredeti, gépelt, aláírással ellátott levél és gépelt kimutatás.

8. Nemzeti színű karszalag viselésének kötelezővé tétele

Budapest, 1915. július 25.

A honvédelmi minisztérium arról tájékoztatja a helyi hatóságokat, hogy a hadiszolgáltatásokról szóló 1912. évi törvény 18. §-a alapján a katonai működésre kötelezett vállalatok alkalmazottai és munkásai nemzeti színű karszalag viselésére kötelezettek. A rendeletet tudomásulvétel végett elküldték a belügyminiszterhez is.

Az irat jelzete: MNL OL K 148–1915–25–27201. – Eredeti, gépelt levél és sokszorosított körlevél.

9. Szállítási díjak elszámolásában jártas nyugdíjasok alkalmazása

Bécs, 1917. március 13.

A közös hadügyminisztérium 1917. márciusi – német nyelvű – felhívásában nyugdíjas, lehetőleg a szállítmányozásban már jártasságot szerzett alkalmazottakat keresett. A kisegítő munkaerőt a hadügyminisztérium számviteli osztályánál kívánták foglalkoztatni a háború időtartamára. Öt korona napidíjazást kínáltak fel a munkáért. A korábbi foglalkoztatásra, családi állapotra és erkölcsi alkalmasságra vonatkozóan okiratokat kellett a hadügy számvitelénél benyújtani. Egyúttal nyilatkoztatták a pályázókat az életkorukról és arról, hogy korábban részt vettek-e már katonai alkalmassági vizsgálaton.

Az irat jelzete: MNL OL Z 1525–83457/1917. – Nyomtatott, sokszorosított irat.

10. A honvédelmi miniszter rendelkezése a gyárakban, üzemekben, bányákban alakítandó népfölkelő munkásosztagok számára

Budapest, 1916. július 1.

A honvédelmi miniszter a népfölkelő munkásosztagok számára készített, és a pénzügyminisztérium számára továbbított szigorúan titkos rendelkezéseiben a munkásosztagok alakításának célját a gyárakat, üzemek, bányák működésének, hadfelszerelési és egyéb cikkek szállításának biztosításában jelöli meg. A 16 oldalas irat rendelkezik a munkásosztagok szervezéséről, felszereléséről, magatartási szabályokról és illetményekről. Az irat melléklete: Népfölkelő eskü munkások számára.

Az irat jelzete: MNL OL K 255–1916–5–12502. – Sokszorosított irat.

11. Népfölkelő munkásosztagok alakítása az osztrák–magyar államvasút társaság Krassó-Szörény megyei üzemeiben és bányáiban

Budapest, 1916. december 13.

A honvédelmi miniszter a hadsereg főparancsnokság átirataira hivatkozva rendelkezik népfölkelő munkásosztagok alakításáról a cs. és kir. Szabad Osztrák–Magyar Államvasút Társaság Krassó-Szörény megyében lévő összes üzemében és bányájában. A népfölkelő osztagokat egységes parancsnokság alá helyezik, melynek elnevezése „M. kir. népfölkelő munkás csoport-parancsnokság Resicabánya.” Az osztagokba szerb és román nemzetiségű legénység nem osztható be.

Az irat jelzete: MNL OL K 255–1916–5–19552. – Sokszorosított, aláírással ellátott gépelt másolat.

12. A honvédelmi miniszter átirata a katonai felmentések revíziójáról, a hadiüzemek jegyzékével

Budapest, 1917. január 20.

A honvédelmi miniszter átiratában felhívja a figyelmet arra, hogy a katonai felmentések revíziójának célja, hogy megállapítsák, kik pótolhatók az üzemekben dolgozó szakképzett, katonai szolgálat alól felmentettek közül az üzemek teljesítőképességének súlyosabb

károsodása nélkül, de nem célja a pótolhatatlan munkaerők elvonása. Az irat melléklete: A hadiszállító üzemek német nyelvű jegyzéke. Bécs, 1916. 199 oldal.

Az irat jelzete: MNL OL K 255–1917–5–441. – Sokszorosított, eredetiben aláírt rendelet és nyomtatvány.

13. Allender Henrik, a diósgyőri vas- és acélgyár igazgatójának levele a központi igazgatósághoz a gyár katonai felügyelet alá helyezése ellen

Diósgyőr, 1917. november 7.

Allender Henrik gyárigazgató jelenti a MÁVAG központi igazgatóságnak, hogy a Honvédelmi Minisztérium a hadiszolgáltatásokról szóló törvény alapján katonai felügyelet alá akarja helyezni a diósgyőri üzemet a munkások szervezkedése, valamint a lazuló munkafegyelem miatt. Allender ezen intézkedés ellen érvelve kifejti, hogy a szervezkedés főként az idehelyezett hadimunkásokra jellemző, akik ellen bevonultatással lehetne eredményesen fellépni. Kiemeli, hogy a bányüzemeknél már katonai irányítás van, és a munkásszázadokat is felállították, de ettől a munka nem halad jobban. Ezzel szemben a gyári vezetés eredményesebben tud fellépni munkásaival szemben, ha erre kényszerül.

Az irat jelzete: MNL OL Z 1557–1917–41/eln.–7. d. – Gépelt levéltervezet, kézzel írt javításokkal.

14. Lefoglalt szeszfűző készülékek átengedése községek számára

Budapest, 1915. július 26.

A Monarchia két országának réztermelése elégtelen volt a háborús igények kielégítésére, ezért 1915 áprilisában elrendelték a szeszfűző készülékek (rézüstök) hatósági bejelentését. Az igazságügy-miniszteri rendelet a hadi célokra igénybe vett készülékek egy részét átengedi a községeknek, hogy biztosítsák azok közösségi használatát.

Az irat jelzete: MNL OL K 148–1915–25–26217. – Gépelt, aláírt rendeletervezet és előterjesztés, kézzel írt javításokkal.

15. A Soproni Kir. Országos Fegyintézet jelentése és jegyzéke a hadi célokra átadott fém tárgyokról

Sopron, 1915. szeptember 18.

Az 1915. évi igazságügy-miniszteri rendelet értelmében a fegyintézeteknek is át kellett adniuk felesleges fém tárgyukat a helyi fémátvételi bizottságoknak. A jegyzék szerint a Soproni Kir. Országos Fegyintézet több száz kiló vörösréz- és sárgaréz-hulladékot, például leselejtezett kilincseket, csapokat, huzalokat, rézüstöt adott át hadi célokra.

Az irat jelzete: MNL OL K 578–1915–168–569. – Eredeti, gépelt, aláírással ellátott jelentés és kézzel írt jegyzék.

16. A Magyar Szent Korona Országainak Fémközpontja Rt. levele a pénzügyminiszterhez

Budapest, 1916. május 4.

A Fémközpont a honvédelmi miniszter rendeletére hivatkozva, levelében kéri a pénzügyminisztert a tárcájához tartozó állami intézmények birtokában lévő fém tárgyak beszállítására. A fémbeváltó helyek az utasításokban megállapított árak pontos betartása mellett azonnal, készpénzben fizetnek. A levélhez mellékeli a fémbeváltó helyek jegyzékét és a fémbeváltó helyek részére kiadott részletes utasításokat és határozmányokat.

Az irat jelzete: MNL OL K 255–1916–5–18399 – Eredeti, gépelt, aláírással ellátott levél; gépelt jegyzék és nyomtatványok.

17. Bács-Bodrog és Torontál vármegye kormánybiztosa jelentése a verseci görögkeleti szerb egyházmegye községeiben található harangok hadi célú felhasználásáról

Budapest, 1915. október 17.

A kormánybiztos leveléhez mellékelte, a verseci görögkeleti szerb püspök által készített kimutatás tartalmazza a lakosságszám mellett a templomok, kápolnák számát, a harangok számát és súlyát, készítettésük időpontját, valamint azt, hogy istentiszteleti, illetve temetési alkalmakra községenként mely harangokat őriznének meg.

Az irat jelzete: MNL OL K 26–1915–XVI. res.–3246–5750 – Eredeti, gépelt, aláírással ellátott kísérőlevél és kimutatás kézzel írt másolata.

18. A honvédelmi miniszter átirata az épületeken lévő rézanyag hadicélokra való igénybevételéről

Budapest, 1916. december 6.

A honvédelmi miniszter megbízásából eljáró államtitkár felkéri a pénzügyminisztert, hogy a tárcája kezelése alatt álló állami épületeken lévő rézanyagot engedje át a katonai igazgatásnak, amennyiben ez a rábízott érdekek megóvása mellett lehetséges.

Az irat jelzete: MNL OL K 255–1916–5–19460. – Eredeti, gépelt, aláírással ellátott átirat.

19. Intézkedés a réztetők leszerelésére

Budapest, 1917. január–február

A honvédelmi minisztérium átiratban kéri a pénzügyminisztert, hogy korábbi, 1916. decemberi átiratának megfelelően nyilatkozzon az állami és egyházi épületek réztetőinek átengedéséről. Kapcsolódó iratok: A körmöcbányai pénzverőhivatal és a selmecbányai bányászati és erdészeti főiskola válasza a pénzügyminisztérium 1916. decemberi körrendeletére; Kimutatás a pénzügyminiszter felügyelete alatt álló állami épületeken lévő rézanyagról.

Az irat jelzete: MNL OL K 255–1918–5–1469. – Eredeti, gépelt, aláírással ellátott iratok; kézzel írt kimutatás.

20. A pozsonyi katonai parancsnokság átirata a pénzügyminiszterhez a körmöcbányai pénzverőhivatal rézanyagának átengedéséről

Budapest, 1917. május 4.

A pozsonyi katonai parancsnokság átiratában a pénzügyminiszterhez fordul a kb. 8000 kg vörösrézlefedett körmöcbányai pénzverőhivatal rézanyagának hadiigazgatásnak való átengedését kérve. A levélíró arra hivatkozik, hogy a körmöcbányai főreáliskola rézanyagát most szerelik le és cserélik ki, ezért fontos lenne egyidejűleg a pénzverde rézanyagát is leszerelni. A pénzverőhivatal igazgatója az „abnormis” időjárásra hivatkozva január 27-én még elhárította a bontást. (Lásd az előző iratot!)

Az irat jelzete: MNL OL K 255–1918–5–1469–63732. – Eredeti, gépelt, aláírással ellátott irat.

21. A honvédelmi minisztérium átirata a vörösrézből és bronzból készült szobrok hadi célokra való igénybevételéről

Budapest, 1917. december 14.–1918. április 10.

A Honvédelmi Minisztérium, a cs. és kir. hadügyminiszter átiratára hivatkozva, álláspont kialakítását kezdeményezi a vörösrézből és bronzból készült szobrok hadi célokra való igénybevételéről. A levélben hivatkozott hadügyminiszteri közlés szerint a szobrok hadi célokra való igénybevételét a Német Birodalomban már előkészítették. A levél írója csatolja a müncheni cs. és kir. főkonzulátus ezzel kapcsolatos német nyelvű jelentését. A kereskedelmi miniszter mellékelte levelében szintén csak végső esetben tartja elképzelhetőnek a javaslat

elfogadását, s utal arra, hogy elvi állásfoglalás meghozatalára a vallás- és közoktatási miniszter, valamint a belügyminiszter illetékes. A Pénzügyminisztérium hasonló álláspontot foglalt el.

Az irat jelzete: MNL OL K 255–1918–5–3040. – Eredeti, gépelt, aláírással ellátott iratok.

22. Rendelkezés a legfiatalabb, 1894–1899-ben született korosztályok felmentett tagjainak behívásáról

Budapest, 1918. február 1.

A honvédelmi miniszter elrendeli a felmentettek hat legfiatalabb évfolyamának, az 1894–1899-ben születetteknek a behívását. Kivételt csak azok képeznek, akiket a bányauzemek üzemvezetősége külön rendelet alapján kijelöl, továbbá a vasutak és a név szerint felsorolt hajózási vállalatok alkalmazottai. Melléklet: Kimutatás azokról a kohókról, finomító üzemekről, melyeknek alkalmazottai és munkásai az üzemvezetőség által visszatartathatók.

Az irat jelzete: MNL OL K 255–1918–5–2052. – Sokszorosított körlevél és kézzel írt kimutatás.

23. Körlevél a katonai hatóságok magatartásáról a hadiüzemekben sztrájk esetén

Budapest, 1918. május 3.

A honvédelmi minisztérium a cs. és kir. hadügyminiszternek a – m. kir. honvédelmi, a pénzügy- és a kereskedelemügyi miniszterekkel egyetértésben kiadott – rendeletét közli a hadsereg igazgatással, s küldi a honvéd főparancsnokságnak valamint a kerületi parancsnokságoknak. A katonai vezetők figyelmét felhívja arra, hogy kötelességük a sztrájkoló munkásokat figyelmeztetni katonai esküjükre, s arra, hogy a sztrájk a hadra kelt sereg súlyos károsításával jár. Ha a sztrájkoló parancsra sem veszik fel a munkát, megtorló rendszabályokat kell alkalmazni, de elsősorban a „főcinkosok” és a felbujtók ellen kell eljárni. Akikről ismeretes, hogy a többi munkásra „izgatólag hatnak”, és „rossz befolyást gyakorolnak,” az üzemből mielőbb eltávolítandók és katonai szolgálatra kell őket bevonultatni póttestjeikhez.

Az irat jelzete: MNL OL K 255–1918–5–3779. – Sokszorosított, aláírással ellátott másolat.

VI. Hadisegélyezés, szociálpolitika, jótékonykodás

1. Bárczy István polgármester körlevele a Városi Népszegítő Iroda felállításáról

Budapest, 1914. július 31.

A háború kitörése után néhány nappal jelent meg e körlevél, amellyel nagy ívű kezdeményezés indult el a háttérben élő budapesti családok sokrétű támogatására. Rövid időn belül a népszegítő irodából fejlődött ki a Stefánia Szövetség gr. Apponyi Albert elnökletével, Stefánia belga királyi hercegnő védnöksége alatt. Az országos jelentőségű, neves szakemberek által támogatott szervezet felkarolta a csecsemő- és anyavédelem ügyét, egyre kiterjedtebb szervezettel rendelkezett, 1917-től pedig már a Belügyminisztérium megbízásából koordinálta az időközben állami feladattá vált ügyeket.

Az irat jelzete: MNL OL K 26–1914–XLI–1591 (5847). – Nyomtatott körlevél.

2. Levelező lapok és emlékjelvények a háborúban elesett katonák özvegyei és árvái javára

Budapest, 1914. november 26.

A Honvédelmi Minisztérium Hadsegélyező Hivatalának ismertető levele a háborúban elesett katonák özvegyei és árvái alapja javára kívánja értékesíteni a hivatal által kiadott levelező

lapokat és emlékjelvényeket. A tájékoztató szerint a lapokon Ferenc József császár és király, a császár Ottó trónörökösével, Ferenc József és Vilmos császár együtt, támadó huszár, csataképes jelenetek láthatók, az emlékjelvények is különböző szövegű és minőségű anyagokból készülnek. Az ügyirat mellett található a Hadsegélyező Emlékérem fényképe és leírása.

Az irat jelzete: MNL OL K 255–1914–5–7747. – Eredeti, gépelt, aláírással ellátott levél, kézírásos javításokkal és egy nyomtatvány.

3. A budapesti tőzsdetanács jóváhagyó döntése hadisegély kiutalásáról

Budapest, 1914. augusztus 17.

A Budapesti Áru-és Értéktőzsde tőzsdetanácsának testületi ülésén a főtitkár bejelentette, hogy a tőzsdetanács elnöksége tíz-tízezer koronát utalt ki a Magyar Vöröskereszt részére, valamint a hadbavonultak családjának segélyezésére a tanács jóváhagyása reményében. Az igazgatóbizottság a tőzsdetanács utólagos tudomásul vételét javasolta, amit a tanács elfogadott.

Az irat jelzete: MNL OL Z 185–1914. augusztus 17.–1. napirend – Eredeti jegyzőkönyvi részlet.

4. „Mühling Miksa alap” létesítése az első világháborúban elesett üveges mesterek és alkalmazottak családtagjai segélyezésére

Budapest, 1916. július 19.

Mühling József Miksa és Mühling Antal tepliczi lakosok 1915. szeptember 1-jén édesapjuk, néhai Mühling Miksa üvegyáros emlékére alapítványt hoztak létre. A „Mühling Miksa alap” néven a Magyar Kereskedelmi és Hitelbank budapesti cégnél 5000 korona értékben kiállított takarékbetétkönyv kezelésével a kamarát bízták meg. Az összeg kamatait a kamara minden év június 11-én, az üvegyáros halála napján az Üveg és Porcelánkereskedők, Üvegesek Országos Egyesületének adja át, vagy az egyesület megszűnte esetén a budapesti üvegesek érdekeit képviselő szervezet veheti át. A kamatot az 1914-ben kitört világháborúban elesett budapesti üveges mesterek és alkalmazottak árvái és özvegyei, illetve elszegényedett budapesti mesterek segélyezésére fordították.

Az irat jelzete: MNL OL Z 195–A–21640/1915 – gépelt, aláírással ellátott levél, valamint géppel írt, alapítólevél másolata.

5. Nagy Károly honvéd elhalálozási segélye

Budapest, 1916. április. 20.

Ellátási kérelem az első világháborúból. A férj 1915 végén esett el, a kiskorú lányával egyedül maradt özvegy férje korábbi foglalkoztatójától, a magyar államvasutaktól ellátást kért. Hősi halott hozzátartozójaként katonai nyugdíjra ugyan jogosult volt, annak folyósítása azonban csak 1916. decemberben kezdődött meg. Az államvasutak részben vitatta a kérelemben foglaltak jogszerűségét, átmeneti ellátás nyújtását azonban vállalta. További személyes tragédia, hogy a négyéves kislány 1916. november közepén meghalt.

Az irat jelzete: MNL OL Z 1525 Általános iratok–100771/1916. – Eredeti, kézzel írt, aláírással ellátott kérvény.

6. A Gschwindt-féle Szesz-, Élesztő- és Rumgyár Rt. felajánlása rokkant katonák, illetve özvegyeik és árváik támogatására

Budapest, 1916. március 18.

A győri születésű, német (bajor) származású Gschwindt Mihály alapította az első jelentős szeszgyárat Magyarországon. (Az épület a Budapest IX. kerületi Ipar utcában ma is áll.) A Részvénytársaság 75 000 koronát ajánlott fel rokkant katonák, illetve özvegyeik és árváik

támogatására. A felajánlásra a Miniszterelnökség így reagált: „A nemzet a most dúló háborúban elesett és elhunyt hősei hátramaradt családtagjaival szemben csak akkor képes leróni fennálló kötelességeit, ha a társadalom minden tényezője vállvetett áldozatkészséggel támogatja az államot, e részben is terhelő nagy és nehéz feladatai teljesítésében.”

Az irat jelzete: MNL OL K 26–1916–XIII. res.–68 (2147). – Eredeti, gépelt, aláírással ellátott levél.

7. Csernoch János hercegprímás levele a „Kasslik Ferenc és Erzsébet Alapítvány” felajánlásáról

Budapest, 1916. június 22.

A hercegprímás levelében tájékoztatja Tisza István miniszterelnököt, hogy a vezetése alatt álló alapítvány részt kíván venni a hadiárva és a tüdőbetegek gyógyítását érintő, a kormány által indított akcióban. Az alapítvány tíz hadiárva, valamint tíz olyan tüdőbeteg ellátását vállalja, akinek betegsége a háború folyamán alakult ki vagy akkoriban rosszabbodott. Fontos szempont, hogy a kiválasztandó ellátottak más forrásból ne nyerjenek támogatást, illetve intézményi keretek között éljenek.

Az irat jelzete: MNL OL K 26–1916–XIII. res.–4095. – Eredeti, gépelt, aláírással ellátott levél.

8. A kereskedelemügyi miniszter levele a háborús segélyek további fizetésének engedélyezéséről az államvasúti műhelyi munkások részére

Budapest, 1916. június 19.

A kereskedelemügyi miniszter 1916. júniustól még egy évvel meghosszabbította a háborús segélyek fizetését a vasúti műhelyi munkások részére. A vasúti műhelyek munkája rendkívüli módon megnehezült a háború harmadik évére. Nem tudtak munkáslétszámot növelni, a háború elején halogatott karbantartások elodázhatalanokká váltak 1916-ra, a magyartól eltérő porosz és zsákmányolt szerb mozdonyok javításai jelentős idővesztéseket okoztak. A munkásoknak túlórázniuk kellett, sőt, a szabad- és az ünnepnapokat is a munkahelyen kellett tölteniük, ami nagymérvű elvándorlást eredményezett. Az állam az anyagi helyzet javításával kívánta kiegyensúlyozottabbá tenni a létszámhelyzetet.

Az irat jelzete: MNL OL Z 1524 Bizalmas jelzésű iratok–150114/1916. – Eredeti, gépelt, aláírással ellátott levél.

9. Tervezet a vasúti alkalmazottak anyagi helyzetének javítására

Budapest, 1916. november 10.

1916. júliusban a MÁV alkalmazottai anyagi helyzetének javítását kérte a kereskedelmi minisztertől. A Minisztertanács támogatta a vasúti vezetés ezt követő intézkedéseit. Összel, hogy „a személyzetet megnyugtassák”, szükségesnek látszott a szociális helyzetet javító lépések kibővítése. A novemberi beadvány a nyár közepén készült intézkedések „hézagpótlása”. Az irat külön ismerteti a jutalmazások szükségességét, négy további pontban foglalja össze a kiküldetési napidíjak rendezésének, a háborús bérpótlék, a háborús kilométer- és órapénz fizetésének kívánatos módját.

Az irat jelzete: MNL OL Z 1524–147/1916. – Gépelt, aláírással ellátott levéltervezet.

10. Fénykép gróf Apponyi Franciskáról és lányáról, Károlyi Kláráról hely és dátum nélkül

Gróf Károlyi Lászlóné született gróf Apponyi Franciska (1879–1958) az első világháború alatt és után az elesettek és rászorultak érdekében fejtette ki tevékenységét Fótton. 1914 decemberében jótékonyági bált rendezett, de nyilvánvaló volt számára, hogy az egyszeri segély nem kielégítő a szociális gondok enyhítésére, ezért segítő és népjóléti bizottságot alakított, majd annak keretében Tanácsadó Irodát működtetett. Fótton megszervezte a

családlátogatók intézményét is, ebben a munkában lányai, Fruzsina és Klára is segítettek neki. Alapot létesített, amely a hadirokkantak és hadiözvegyek telekhez, házhoz és munkához jutását segítette. A háború után Fót-Újfalun néven mintaeértékű telepet hozott létre. Emellett ő alapította az ország első csecsemőotthonát Újpesten.

Az irat jelzete: MNL OL P 1512–10–No. 6. – Fekete-fehér fénykép.

11. Fényképalbum a Károlyiak fői kastélyáról

Hely és dátum nélkül

Az album XX. század elején készült felvételei a Károlyiak fői kastélyát és a parkot mutatják be. A fői Károlyi-kastélyban és annak parkjában működött a Tanácsadó Iroda, Apponyi Franciska grófnő és a Winkler Anna főtitkárnö irányítása alatt.

Az irat jelzete: MNL OL P 416–62–No. 3. – Fekete-fehér fényképek.

12. Gróf APPONYI FRANCISKA: *Háborús évek Fóton (1914–1918)* című naplója

„Kezdték az emberek különböző ügyekkel és különböző időkben a kastélyba jönni tanácsért” – írja gróf Apponyi Franciska, aki a háború végén papírra vetette fáradozásainak eredményét, melyek számos fői népjóléti intézményben kamatozódtak. A kéziratot számos illusztrációval, fényképpel, grafikonnal, szemléltető anyaggal színesítette. Bemutatja a „Fóth Község Segítő és Népjóléti Bizottsága” tevékenységét, mely elsősorban a családgondozást szervezte, valamint a segítyezését. Az uradalom a rászorulóknak adott tejet, burgonyát, lisztet, tüzelőanyagot. A naplón keresztül a helybeliek életébe, sorsba is bepillantunk.

Az irat jelzete: MNL OL P 380–1914–1922–I–5–b–No. 1. – Nyomtatvány fekete-fehér fényképekkel.

VII. Női munka, nőmozgalom, anya- és gyermekvédelem

1. A hiányzó férfi munkaerő pótlása nőkkel

Budapest, 1915. május 19.

A cs. és kir. Külügyminisztérium tájékoztatást ad a hadiesemények miatt hiányzó férfi munkaerő női munkásokkal való pótlásának németországi gyakorlatáról. Kitér arra, hogy olyan területeken is megjelentek női dolgozók, ahol korábban elképzelhetetlen volt, például a fémmegmunkálás terén, ezzel is csökkentve a katonai szolgálat alól felmentendő férfiak számát.

Az irat jelzete: MNL OL K 148–1915–25–20794. – Kézírt pro domo feljegyzés.

2. A honvédelmi miniszter rendelete a kiegészítő női munkaerő alkalmazásáról és díjazásáról

Budapest, 1918. április 30.

A háború alatt a katonai igazgatás körében alkalmaztak kiegészítő női munkaerőt abból a célból, hogy a fegyveres szolgálatra alkalmas férfiakat mentesítsék olyan irodai és konyhai munkák alól, amiket nők is elvégezhettek. A közös hadseregben a női munkaerő száma már 1917 őszén elérte az 50 ezret, amit a hadügyminisztérium 100 ezerre kívánt felemelni. Miután a magyar fél az 1918. február 24-ei közös miniszteri értekezleten hozzájárulását adta, azzal a megkötéssel, hogy a női munkaerő számát nem lehet 100 ezer fölé emelni, a honvédelmi miniszter kiadta rendeletét, ami 1918. június 1-én lépett életbe. A rendelet szabályozza a „női munkaerő felfogadását”, az alkalmazás alapelveit, a szolgálati rendet, a díjazást, a szabadságolást, a cipő- és szállássegélyt, az ételmezést, kikötvé, hogy a nőknek tilos együtt étkezniük a tisztekkel és a legénységgel.

Az irat jelzete: MNL OL K 255–1918–5–4258. – Nyomtatvány mellékletekkel.

3. A Feministák Egyesületének közgyűlési jegyzőkönyve

Budapest, 1915. április 19.

Glücklich Vilma, az egyesület alapító elnöke a Feministák Egyesületének 1915. április 19-ei közgyűlésén felhívta a figyelmet a háború okozta szenvedésekre, valamint a nők egy hét múlva, Hágában megrendezésre kerülő háborúellenes nemzetközi kongresszusára.

Az irat jelzete: MNL OL P 999-2/a-1915-No. 1. – Géppel írt, kézírással javított, aláírás nélküli jegyzőkönyv.

4. Glücklich Vilma arcképe

Hely és dátum nélkül

Glücklich Vilma (1872–1927) fizika- és matematika tanár 1904-ben Bedy-Schwimmer Rózsával megalapította a Feministák Egyesületét. Ő volt az első nő, aki hazánkban bölcsészdiplomát szerzett. A nők egyenjogúsításának és választójogának élharcosa volt, jelentős társadalmi tevékenységet fejtett ki a gyermekvédelem terén. 1920-ban elmozdították állásából, ezután külföldre ment, 1922-től 1925-ig a Nők Nemzetközi Ligája a Békéért és a Szabadságért genfi központjának főtitkáraként tevékenykedett.

Az irat jelzete: MNL OL P 999-45/d. – Fekete-fehér fénykép.

5. A Feministák Egyesületének beadványa az anyasági biztosításról

Budapest, 1915. június

A betegségleyezésről szóló 1907. évi XIX. törvénycikk megalapozta az anyasági biztosítás rendszerét. A beadványban a Feministák Egyesülete a gyermekágyi segély mértékének jelentős felemelését szorgalmazza, illetve az általános anyasági biztosítás előkészítését és törvénybe iktatását kéri, megvilágítva annak várhatóan jótékony hatását az anyák és csecsemők életkörülményeire és a népességnövekedésre.

Az irat jelzete: MNL OL K 26-1915-XVI. res.-4558. – Eredeti, gépelt, aláírással ellátott levél.

6. A Feminista Kongresszus programja

Budapest, 1916. június 10.–13.

A Feministák Egyesülete négynapos kongresszusának témái között szerepel a nők munkavállalása, a csecsemő- és gyermekvédelem, a nők egyenjogúsítása és a választójogi küzdelem. A kongresszus második napján tartja az egyesület éves közgyűlését, a programfüzet egyúttal meghívó a Feministák Egyesületének közgyűlésére.

Az irat jelzete: MNL OL P 999-2/a-1916-No. I/1. – Nyomtatvány.

7. Meghívó gyermekvédelmi ülésre

Budapest, 1915. november 25.

A Feministák Egyesülete Anya- és Gyermekvédelmi Bizottságának a gyermekvédelmi ülésre szóló meghívója szerint a tárgyalásra kerülő témák között szerepelt a „háborús anyavédelem”, valamint a házasságon kívül született gyermekek helyzete.

Az irat jelzete: MNL OL P 999-1915-18-No. 6. – Gépelt, sokszorosított meghívó.

8. A Feministák Egyesülete Anya- és Gyermekvédelmi Bizottságának jelentése

Budapest, 1915

A Feministák Egyesülete Anya- és Gyermekvédelmi Bizottságának jelentése beszámol a „háborús anyavédelem” nevű akciójáról az 1915. január 15-től 1915. június 30-ig terjedő időszakban. A jelentés figyelmet szentel a háború következményeinek, hangsúlyozva, hogy a háború folytán az asszonyok jobban rákényszerültek a kenyérkereső munkára, ugyanakkor az anyaság sokak számára nyomort jelent, ha nem kapnak segítséget, s említenek olyan eseteket is, amikor a katona családja államsegély nélkül marad.

Az irat jelzete: MNL OL P 999–1915–20–No. 7/1. – Gépelt, aláírás nélküli irat.

9. A Feministák Egyesülete Anya- és Gyermekvédelmi Bizottságának jelentése

Budapest, 1916

A Feministák Egyesülete Anya- és Gyermekvédelmi Bizottságának 1916. évi jelentése beszámol a hadbavonultak családjának segítéséről, az állami menhelyekről és a szülőintézetek látogatásáról. Megemlíti, hogy a menhelyek segítségére eleinte csak a legszegényebbek szorultak, majd később már az „intelligenciához” tartozók is, például bevonult ügyvédjelöltek, továbbá kisiparosok, kereskedősegédek és alkalmazottak is.

Az irat jelzete: MNL OL P 999–20–1916–No. 4. – Gépelt, kézírással javított, aláírás nélküli jegyzőkönyv.

10. „Háborús anyavédelem” – a Feministák Egyesületének akciója

Budapest, dátum nélkül

A Feministák Egyesülete a „háborús anyavédelem” elnevezésű akciója keretében segíti a kisgyermekes anyákat, amikor nem szabad dolgozniuk. A mellékelt fotón a központi városháza udvarán gyülekeznek a gyermekes anyák.

Az irat jelzete: MNL OL P 999–69/b–No. 3. – Nagyalakú fekete-fehér fénykép.

11. A belügyminiszter előterjesztése a Minisztertanácshoz az anya- és csecsemővédelem szervezésének megindítására

Budapest, 1916. május 4.

Az előterjesztés vázolja a háborús évekre jellemző népességfogyás okait és a veszteségek csökkentésének egyetlen módját: a megszületett és megszületendő csecsemők életben maradási esélyeinek növelését. A belügyminiszter sokrétű programot hirdet, amely a szegénység enyhítése mellett a tudatlanság elleni fellépésre, valamint magasabb szintű csecsemő- és gyermekgyógyászati képzésre alapul, mélyebb odafigyelést propagál az anyák problémái iránt, rendezni kívánja a kórházi ellátást, át kívánja szervezni a védőnői tevékenységet. Szükségnek tartja a bábarendtartás reformját, illetve az anyasági biztosítás kidolgozását is.

Az irat jelzete: MNL OL K 26–1918–XVI. res.–2957. – Gépelt, aláírás nélküli előterjesztés.

12. Emléklap Dravetz Imréné és Kvassay Emma részére a fóti csecsemőotthonban végzett munkájáért

Fót, 1917. augusztus 2.

Az Apponyi Franciska által által szervezett „Fóth község Segítő és Népjóléti Bizottsága” 1917-től 60 férőhelyes csecsemőotthont üzemeltetett a fóti templom egyik szárnyához csatlakozó apácázárda helyiségeiben. A munkába menő anyák hajnalban bevitték gyermekeiket, akik ott megfürödhettek, tiszta ruhát kaptak és bőséges táplálékban részesültek. Szakképzett ápolónők foglalkoztak velük. Fizetnie kinek-kinek tehetsége szerint kellett. Hat hónaptól hároméves korig vették fel a gyerekeket.

Az irat jelzete: MNL OL P 380–I–42a–pag. 6a. – Emléklap.

13. Az élet beszél. A Nő című lap cikkének kézírata

Hely és dátum nélkül

A Nő című feminista laphoz beküldött cikk kéziratának ismeretlen szerzője a háború fő okát az állandó hadseregben és hivatásos katonaságban látja. Bírálja a behívható póttartalékosok korhatárának felemelését, a női választójog, valamint a jogi fakultás nők előtti megnyitása mellett érvel.

Az irat jelzete: MNL OL P 999–30/b–No. 7. – Géppel írt, kézírással javított, név és aláírás nélküli kézirat.

14. Hol van a nőnek politikai választójoga?

Budapest, dátum nélkül

A kiadvány felsorolja azokat az államokat, ahol a nők választójoggal rendelkeznek, és ismerteti a nők választójogi mozgalmának néhány fontos eseményét 1916–1917-ből. Kiadója a Férfiliga a Nők Választójoga Érdekében, elnök: Lukács György országgyűlési képviselő.

Az irat jelzete: MNL OL P 999–30/c–No. 1. – Nyomtatvány.

15. Hogyan küzdhet a nő a drágaság ellen?

Hely és dátum nélkül

A Feminista Egyesület felhívása a nőkre is kiterjedő általános és egyenlő titkos választójog érdekében, mely közvetlen politikai befolyáshoz juttatja a nőket, és a felhívás szerint a politika megváltoztatásához, közvetve a drágaság megszüntetéséhez vezethet.

Az irat jelzete: MNL OL P 999–42–No. 5. – Nyomtatvány.

16. A Feministák Egyesülete nagygyűlésének határozatai

Budapest, 1918. november 28.

A Feministák Egyesülete a nagygyűlésén határozati javaslatot fogadott el többek közt az anya- és csecsemővédelemről, az élelmiszerellátás javításáról, a kenyérkereső nők védelméről, és az állandó béke megteremtéséről.

Az irat jelzete: MNL OL P 999–1918–18–No. 1. – Gépelt, aláírás nélküli jegyzőkönyv.

17. A Minisztertanács határozata a nők felvételéről a jogi karra és a műegyetemre

Budapest, 1917. szeptember 28.

A nők előtt 1895-ben nyílt meg a felsőfokú oktatás a bölcsészeti, az orvosi és a gyógyszerészeti tanulmányok engedélyezésével, jogi és műegyetemi tanulmányokat azonban ekkor még nem engedélyezték számukra. A háború ebben a kérdésben is új helyzetet teremtett, hiszen a munkaerőhiány miatt a női munka egyre terjedt, így a nőhallgatók, illetve a Magyarországi Nőegyesületek Szövetségének beadványa már nyitott fülekre talált: a Minisztertanács elfogadta az 1895. évi korlátozás eltörlését, és hozzájárult a nők korlátozás nélküli felvételéhez a jogi karra és a műegyetemre.

Az iratok jelzete: MNL OL K 27–1917. szeptember 28., 38. napirend – Minisztertanácsi ülés jegyzőkönyve.

18. Szózat az anyákhoz

Hely és dátum nélkül

Háborúellenes felhívás a magyar nőkhöz, melyben azonnali békét követelnek minden fronton, továbbá a béketárgyalások megkezdését, valamint általános leszerelést és kötelező békedöntő bíróságot.

Az irat jelzete: MNL OL P 999–42–No. 12. – Nyomtatvány, szerzője ismeretlen.

19. Bédy-Schwimmer Rózsa, a Feministák Egyesületének alapítója, békeaktivista

Hely és dátum nélkül

Bédy-Schwimmer Rózsa (1877–1948) újságíró 1904-ben Glücklich Vilmával együtt alapította a Feministák Egyesületét. 1914-ben a Nemzetközi Szüfrasset Szövetség nemzetközi sajtótitkáráként és európai újságok tudósítójaként dolgozott Londonban, s már világszerte elismert békeharcos és feminista volt. A háború kitörése után, mivel nem tudott hazautazni, az USA-ba költözött, ahol részt vett a pacifista mozgalomban. Ő nyújtotta át Wilson elnöknek azt a nemzetközi petíciót, mely a hadviselő felek közötti békekonferencia összehívását célozta. Széles körű nemzetközi kapcsolatai miatt 1918-ban Károlyi Mihály őt nevezte ki svájci nagykövetnek. Ezzel ő lett az első női nagykövet nemcsak a magyar, hanem a nemzetközi diplomáciában is. 1921-ben újból az USA-ba költözött. 1937-ben világbékedíjat kapott; neve többször szóba került a Nobel-békedíjra jelöltek között is.

Az irat jelzete: MNL OL P 999–69/a–No. 79., 80. – Fekete-fehér fényképek.

VIII. Ellenőrzött társadalom, avagy háború a hátszágban

1. A Miniszterelnökség Sajtóosztályának bizalmas közlése a vidéki lapokban közölhető hírekről

Budapest, 1914. augusztus 23.

A szerkesztőségek részére megküldött eligazító irat részletesen ismerteti a tudósításokban követendő irányelveket. A hadi érdekekre tekintettel és a hátszág nyugalma fenntartása érdekében az osztrák–magyar, s vele szövetséges haderők hadmozdulatairól csak a Miniszterelnökség Sajtóosztályától eredő körtáviratok hírei, illetve a lap tudósítóinak azon sürgönyei voltak közölhetők, melyeknek a Magyar Távirati Iroda vagy a Budapesti Tudósító volt a forrása. A fővárosi lapokban közölt híradások átvételét engedélyezték, de tételesen közölték a mellőzendő témákat, mint például a pénz értékcsökkenése, pénzintézetek összeomlása, esetleges harctéri kudarcok.

Az irat jelzete: MNL OL K 26–1914–XLI–1591–6429. – Több példányban készült körlevél.

2. A Budapesti Kir. Ügyészség vádirat-tervezete királlysértési ügyében

Budapest, 1915. január 15.

A vádirat-tervezet szerint az előzetes letartóztatásban lévő ifj. Lőrincz János pusztaváci béres 1914. december 17-én a többi béres előtt a királyokat hibáztatta a háborúért, valamint trágár szavakkal illette Ferenc Józsefet és Vilmos német császárt, ami miatt az ügyészség szerint királlysértés vétségét követte el.

Az irat jelzete: MNL OL K 579–Tf–1918–25840. – Gépelt, kiadmányozott vádirattervezet.

3. A Pécsi Kir. Ügyészség vádirata királlysértési, nemzetiségi izgatási ügyében

Pécs, 1917. december 17.

A vádirat szerint Rikic Nedelykó boszniai származású szerb cukorkaárus a siklósi bordélyházban – miután összeveszett a magyar lányokkal – trágár szavakkal illette a királyt, valamint a nyilvánosház szerb és bosnyák látogatóit a magyar nemzet elleni gyűlöletre izgatta.

Az irat jelzete: MNL OL K 579–Tf–1918–14053. – Gépelt, kiadmányozott vádirat.

4. A verseci határ-rendőrkapitány jelentése felségsértési ügyben

Versec, 1915. január 5.

A verseci határrendőr-kapitány jelentése szerint a feltehetően szerb származású Manojlov Boriszlávot felségsértés miatt letartóztatták és előállították. A verseci 7. népfőlkelő ezred állományába tartozó gyanúsítottat a helyi Casino vendéglőjében tanúk előtt tett kijelentései miatt tartóztatták le.

Az irat jelzete: MNL OL K 149–1915–3–146. – Eredeti, kézzel írt, aláírással ellátott jelentés.

5. Jelentés egy (kém)gyanús személy rendőri megfigyelésének eredményeiről

Budapest, 1914. február 17.

A budapesti rendőrfőkapitány jelentést adott a Bravura Miklós orosz kémmeel összefüggésbe hozott Goetz Károlyné születt Plage Leokádia megfigyelésének eredményéről. Részletesen ismerteti a jelentés személyes kapcsolatait, napi tevékenységét, szokásait.

Az irat jelzete: MNL OL K 149–1914–3–190. – Eredeti, gépelt, aláírással ellátott levél.

6. Rendőri jelentés egy oroszbarát görög katolikus pap ügyében

Ungvár, 1914. szeptember 5.

A m. kir. IV. számú csendőrkerület (Ungvár) jelentést küldött Bacsinszki Szilárd fenvesvölgyi görögkatolikus pap „russzofil” megnyilvánulásairól és lázító tevékenységéről, valamint letartóztatásáról. A pap oroszbarát érzéseit több tanú vallomása is megerősíti, akik között katonatisztek és vasutasok is voltak. A jelentés szerint a parasztek körében lázított, és az áthaladó katonai szerelvényekről próbált információkhoz jutni.

Az irat jelzete: MNL OL K 149–1914–3–2516. – Eredeti, gépelt, aláírással ellátott jelentés.

7. A politikailag megbízhatatlannak tartott erdélyi román nemzetiségű személyek névjegyzéke

Budapest, 1916. március 19.

A kereskedelemügyi miniszter tájékoztatja a földművelésügyi minisztert, hogy a „cs. és kir. 12. hadtest területére kinevezett kormánybiztos” a miniszterelnök utasítására összeállította azon román nemzetiségű egyének névjegyzékét, akik egy Románia elleni háború esetén, politikai megbízhatatlanság miatt a katonai szolgálat alól felmentendők.

Az irat jelzete: MNL OL K 178–1916–23832. – Eredeti, gépelt, aláírással ellátott tájékoztatás.

8. Kimutatás valamely bűncselekmény gyanúja miatt átadott, Romániából visszatért egyénekről

Nagyszeben, 1917. május 3.

A Nagyszebeni M. Kir. Határszéli Rendőrkapitányság Fogarasi Kirendeltsége által összeállított lista azokat az őrizetbe vett személyeket sorolja fel, akiket 1917 márciusa és áprilisa között a fogarasi gyűjtőtáborból átadtak a brassói, illetve a fogarasi katonai szerveknek. A listán szereplő személyeket többnyire azzal a bűncselekménnyel vádolták, hogy önként távoztak Romániába a visszavonuló román hadsereggel, vagy, hogy nem tettek eleget hadkötelezettségüknek.

Az irat jelzete: MNL OL K 578–1917–421–165. – Kézzel írt kimutatás.

9. A Győri Kir. Főügyészség kimutatása a győri és szombathelyi ügyészségeknél a katonaszökevények ellen indított zárlati eljárásokról

Győr, 1917. augusztus 26.

A katonaszökevények, az ellenséghez szökött katonák hazaárulás és hűtlenség büntetést követtek el. Ügyükkel elsőként a tábori bíróságok foglalkoztak, ingó és ingatlan vagyonukra a zárlat elrendelését a polgári ügyészségek indítványozhatták.

Az irat jelzete: MNL OL K 578–1917–440–5. – Eredeti, gépelt felterjesztés és kézzel írt kimutatások.

10. A pénzügyminisztérium intézkedése a cenzúra bizottságok által gyanúsak talált táviratok és levelek ügyében

Budapest, 1917. február 14.

A Honvédelmi Minisztérium megkeresésére a Pénzügyminisztérium úgy határozott, hogy a „katonai cenzuráló bizottságok” kezébe kerülő olyan leveleket és táviratokat, amelyek tartalmából a behozatali tilalom és a külföldi fizetési eszközökre és a külfölddel való forgalomra vonatkozó rendeletek kijátszására irányul, a fővámhivatalhoz küldjék, s a fővámgazgató vizsgálta felül.

Az irat jelzete: MNL OL K 255–1917–5–846. – Eredeti, gépelt PM előadó ív kézzel írt javításokkal.

11. A honvédelmi miniszter utasításai a katonai szolgálat alól felmentett tüntető munkások ügyében

Budapest, 1918. február 1.

A pénzügyminiszternek átiratként eljuttatott intézkedéseiben a honvédelmi miniszter közli, hogy az aznapi tüntetésen résztvevő munkások közül mindazok, akik szolgálat alól felmentett katonakötelesek, a rendőrség által „befogatnak” és a rendőrség őrizete alatt maradnak, amíg a katonaság át nem veszi őket. Szolgálat alóli felmentésüket a honvédelmi miniszter hatályon kívül helyezi, s a kiegészítő parancsnokságok vidéki póttestekhez osztják be őket.

Az irat jelzete: MNL OL K 255–1918–5–969. – Sokszorosított, aláírt másolat.

12. A honvédelmi miniszter levele a pénzügyminiszterhez az izraelita vallású felmentettek revíziója ügyében

Budapest, 1918. április 11.

A honvédelmi miniszter hivatkozik a belügyminiszter átiratára, melyben a Nógrád megyei néphangulatról szóló jelentés másolatát küldte, s az izraelita vallású felmentettek revízióját kérte, ugyanis a jelentés szerint az úri osztályban is, de különösen a parasztok, és még inkább munkások között zsidóellenes hangulat uralkodik, mert úgy érzik, hogy a zsidók kibújnak a háborús kötelezettségek alól, beleértve a hadkötelezettséget is. A honvédelmi miniszter a néphangulat lecsillapítására és az esetleges felmentési visszaélések megvizsgálására bizottságot küld ki a vármegyébe, s felkéri a pénzügyminisztert, hogy delegáljon bizottsági tagot tárcája részéről, s utasítsa az előzetes megbeszélésen való megjelenésre.

Az irat jelzete: MNL OL K 255–1918–5–4855 – Dátummal, aláírással ellátott, gépelt irat és csatolt iratmásolat.

13. A Nógrád vármegyei szolgálat alól felmentettek ellenőrzésére kiküldött bizottság jelentése

Budapest, 1918. július

A Nógrád megyei felmentettek ellenőrzésére kiküldött bizottság elnöke jelenti, hogy a Fáy Gyula csendőr főhadnagy „32 oly losonci, legnagyobbbrészt izraelita egyént nevezett meg, akiknek otthon tartózkodása a lakosság szemében visszatetszést szül.” A bizottság

megállapította, hogy a megnevezett személyek közül valójában csak tizenhét van felmentve katonai szolgálat alól. A polgármester és a rendőrkapitány véleménye szerint közülük tizenkettő felmentése indokolt, öt fő felmentésének visszavonását javasolják. Egyikük, dr. Brazovszky Lajos, a losonci bankigazgatót „megbízhatatlan pánszláv agitátor hírében áll”, akiről a jelentés közelebbi információk beszerzését tanácsolja. A jelentés a „néphangulat megnyugtató céljából” javasolja, hogy a Nógrád megyei póttesteknél szolgáló, „arcvonalbeli szolgálatra nem alkalmas izraelita vallású egyének” lehetőleg ne lakóhelyükön teljesítsenek szolgálatot, hanem más alakulathoz osszák be őket, a kassai munkásgyűjtő parancsnokság pedig „a salgótarjáni kőszénbányához ne odavaló izraelita egyéneket vezényeljen ki”.

Kapcsolódó iratok: A honvédelmi miniszter kéri dr. Brazovszky Lajost „bizalmasan és sürgősen megfigyeltetni”. A honvédelmi miniszter értesíti a Fronciere Biztosító Társaság vezérigazgatóságát, hogy losonci fiókiintézetük főtitkárának felmentését a revíziós bizottság átmenetileg korlátozza.

Az irat jelzete: MNL OL K 255–1918–5–5847 – Aláírás és pecsét nélküli, gépelt jelentés, valamint dátummal, aláírással ellátott iratmásolatok.

14. Az államvasutak igazgatóságának felhívása a munkabeszünetések munkahelyi megtorlására

Budapest, 1918. április 19.

A vasút igazgatóság a vasúti üzem zavartalansága érdekében a tömeges munkabeszünetések esetén azonnali elbocsátást helyezett kilátásba.

Az irat jelzete: MNL OL Z 1524–203153/1918. – Nyomtatvány.

15. Csendőrök és rendőrök felmentése a katonai szolgálat alól

Budapest, 1918. február 28.

A belügyminiszter a hadi események övezte ország egyre romló közbiztonságának javítása érdekében kéri a Minisztertanácstól a csendőrség-, illetve rendőrség állományának haladéktalan kivonását a katonai szolgálat teljesítésének kötelezettsége alól. Egy debreceni példát ecsetelve, felhívja a figyelmet arra, hogy a közállapotok kézben tartása a hadifoglyok visszaérkezésével természetesen még több erőt igényel majd, amelyhez – egyébként európai színvonalon működő rendfenntartó erők – mozgósítására van szükség.

Az irat jelzete: MNL OL K 27–1918. február 28., 15. napirend – Eredeti, gépelt jegyzőkönyv.

IX. A magyar hadifoglyok sorsa

1. Fabricius Lajos (1882–1965) tartalékos főhadnagy levelei az orosz fogságból

1917. december 12.–1918. június 10.

Fabricius Lajos hadifogságba esését követően tisztársaival a távol-keleti, Habarovszkhoz, illetve a kínai határhoz közeli Krasznaja Rjecska-i tiszti fogolytáborba került. Fabricius leveléből kiderül, hogy 1917 végén az orosz–német béketárgyalásoktól remélte fogságból való szabadulását, levelezőlapjain pedig beszámol viszontagságos szibériai utazásáról. 1918. április 14-én fűthető marhavagonokban szállították hadifogolytársaival a Távol-Keletről az ország belseje felé. Több mint egy hónapig utaztak nyugati irányba Irkutzkon, Omszkon, Ufán át Szamarába (1935-től 1991-ig Kujbisev). Szamarából visszavitték őket Ufába, ahol több hetet töltöttek teljes bizonytalanságban, amiben a vörösök és a fehérek közt zajló polgárháború is szerepet játszhatott. Június elején indultak tovább a hazajutás reményében, és 5-én érkeztek Nyizsnyij-Novgorodba (1932-től 1990-ig Gorkij). Június 10-én, Vjazmából írja németül, hogy előző nap indultak el Moszkvából, s másnap érkeznek Oroszország nyugati

határára, ahonnan kórházvonattal utazik tovább. Mellékletek: egy db koncertjegy, három db szükségpénz.

Az irat jelzete: MNL OL P 1559–LXVII. – Eredeti, kézzel írt levél és levelezőlapok.

2. Életképek az orosz hadifogságból – Leopold Nicoladoni albuma

1914–1915.

Leopold Nicoladoni orosz hadifogságban készült rajzait az 1914–1915-ös hadifoglyok emlékének ajánlott „Zur Erinnerung an die Kriegsgefangenen” című albuma tartalmazza.

Életképei, karikatúrái a hadifoglyok sorsát, mindennapi életét, az oroszországi utazást és az ottani viszonyokat mutatják be. A habarovszki kaszányát ábrázoló képe arról tanúskodik, hogy megjárta az Amúr-parti, távol-keleti várost is. Valószínűleg megjárta a Krasznoj Rjecska-i tiszti fogolytábor is, ahol több magyar raboskodott.

Az irat jelzete: MNL OL P 2215–1914–1915–9. – Album díszes borítóval.

3. Jelöltek keresése a hadifogoly-levelezést cenzúrázó bizottsághoz

Budapest, 1916. május 11.

A cs. és kir. Katonai Parancsnokság cenzúra bizottságának nincs elegendő számú és megfelelő nyelvtudású cenzora, ezért a M. kir. Honvédelmi Minisztérium Hadifelügyeleti Bizottságától 12 főt kér „idősebb, intelligensebb [!], nem hadköteles egyének (esetleg nyugdíjas tanítók, államhivatalnokok)” közül azzal a feltétellel, hogy a magyar és német mellett nemzetiségi nyelveket beszéljenek. Szükséges számukra két-két horvát, szerb, olasz, lengyel, rutén nyelvet beszélő személy.

Az irat jelzete: MNL OL K 255–1916–5–9078. – Kétnyelvű átirat, másolat.

4. A főti Tanácsadói Iroda kérdőíve a háborúban eltűntekre vonatkozóan

Hely és dátum nélkül

A háború következtében sokan elkerültek itthonról, ez adta az ötletet a főti Tanácsadói Iroda létrehozására. Felkutatták az eltűntek, fogságba kerültek hollétét, és közvetítették családjukkal a levelezést, pénzküldést. Ellátták a hadba indulókat ruhával, meleg holmival. A 15 pontos kérdőív kitöltése után a gróf Károlyi Lászlóné Apponyi Franciska által vezetett iroda vállalta, hogy a beadó helyett megindítja a keresett katona utáni nyomozás megindítását. Segítséget nyújtottak abban is, hogy a távoli kórházakban betegeskedő katonákat a családjukhoz közeli helyre – a Károlyi Kórházba – szállítsák.

Az irat jelzete: MNL OL P 380–I–5–b–8–No. 1. – Nyomtatvány.

5. Hadifoglyokat Gyámolító és Tudósító Hivatal Levelezőlap osztályának egy éves forgalma

1915. évi június 14-től 1916. június 15-ig

A kereskedelemügyi miniszter engedélyével közel tíz millió levelezőlapot hoztak forgalomba. Oroszországba zöld és kék színű levelezőlapokon lehetett írni. Apponyi Franciska indítványára ezek a lapok válasz-levelezőlapokat is tartalmaztak, hogy a hadifoglyok könnyebben tudjanak haza írni.

Az irat jelzete: MNL OL P 380–1915–1916–I–5–b–No. 5. – Nyomtatvány, kézzel írt széljegyzettel.

6. Támogatás kérése a Pénzügyminisztériumtól az Oroszországból hazaözönlő hadifoglyok fogadásához

Budapest, 1918. április 11.

A Magyar Vöröskereszt Hadifoglyokat Gyámolító Bizottsága arra hivatkozva, hogy Oroszországból hazaözönlő sok ezer hadifogly fogadása hatalmas feladat, a Pénzügyminisztérium támogatását kéri a hadifoglyok fogadásához. A pénzügyi tárcához

tartozó hivatalok vezetőit is felhívja a támogatásra, hogy a náluk megforduló ügyfeleket adakozásra biztassák az ügy érdekében.

Az irat jelzete: MNL OL K 255–1918–5–3055. – Eredeti, gépelt, aláírt irat.

7. Jelentés az Országos Magyar Vöröskereszt Központi Vezetősége hadifogoly bizottságának oroszországi tapasztalatairól

Budapest, 1919. március 20.

Hofmeister Nándor, a 4. honvéd gyalogezred századosa, a hadifoglyok kicserélését intéző bizottság vezetője beszámolójában ismerteti a bizottság összetételét, bakui útját és a Nargen szigetén működő hadifogolytáborból kiszabadított katonák ellátása és hazaszállítása érdekében tett lépéseket. Részletes javaslatot tesz további missziók összeállításával, a hazatértek segítézésével kapcsolatban.

Az irat jelzete: MNL OL K 73–1919–20–1775. – Gépelt, hitelesített másolat.

8. Jungerth-Arnóthy Mihály hadifoglyokra vonatkozó béketárgyalási javaslatai

Dátum és hely nélkül.

Jungerth-Arnóthy Mihály (1883–1957) 1918-tól szolgált az újonnan létrejött magyar Külügyminisztériumban, 1920-tól ügyvivőként foglalkozott a hadifogoly ügyekkel. Az általa összeállított, hadifoglyokra vonatkozó béketárgyalási anyag egy rövid és egy részletes összefoglalóból áll. Mindkettő – statisztikai adatok közzlése mellett – a hazaszállítás módozatait, a szükséges intézkedéseket, a pénzügyi fedezet és a jogi háttér biztosításának módját foglalja össze.

Az irat jelzete: MNL OL K 73–T20/2–1919–1922. – Eredeti, gépelt, aláírt összefoglaló.

9. Részletek a Hadifogoly-Újság 2. évfolyamának 8. számából

Budapest, 1920. április 15.

A Honvédelmi Minisztérium hadifogoly csoportjának hivatalos lapja beszámol a magyar békedelegáció hadifoglyok érdekében végzett munkájáról, ismerteti gróf Apponyi Albert e tárgyban írott jegyzékét és a békekonferencia válaszát. Az újság kivonatokat közöl az Amerikai Magyar Szövetség orgánumból, az Amerikai Hírlapból. Eszerint a szervezet Nagybizottsága 2000 dollárt gyűjtött és juttatott el a dán nagykövetséghez a szibériai magyar hadifoglyok támogatására.

Az irat jelzete: MNL OL K 73–1920–24–6674. – Eredeti példány.

10. Kimutatás a hadifoglyok által magukkal hozott asszonyokról és leszármazottaikról

Székesfehérvár, 1921. november 16.

Havranek József, Fejér vármegye alispánja felterjeszti a külügyminiszterhez Heltay Jenő, a székesfehérvári járás főszolgabírája által aláírt kimutatás másolatát. A felterjesztés érdekessége, hogy a fejléc hosszú pecsétként tartalmazza a Horthy-korszak ismert jelmondatát: „Csonka Magyarország nem ország, Egész Magyarország mennyország”.

Az irat jelzete: MNL OL K 73–1921–22–ad 88660. – Eredeti, gépelt és aláírt felterjesztés és kézzel írt, hitelesített kimutatás másolata.

11. Tudakozódás eltűnt hadifoglyok után

Budapest, 1927. szeptember 12.

Thúry Mihályné és társai Horthy Miklósnéhoz fordultak hadifogságba esett fiaik kiszabadítását kérve. A Kormányzó Katonai Irodája a kérelmet a honvédelmi miniszterhez továbbította. Ugyanekkor Thúry Mihály és társai Vass József népjóléti miniszternek címezték

hasonló tárgyú kérelmüket. Ez is a honvédelmi tárcához került, onnan pedig mindkettő az illetékes külügyminisztériumhoz. A fiúk sorsáról nincs tudomásunk.

Az irat jelzete: MNL OL K 73–1927–T21/1–4–79003. – Eredeti, gépelt, illetve kézzel írt, aláírással ellátott levelek.

12. Magyar hadifoglyok Oroszországban

Budapest, 1931. május 1.

A szigorúan bizalmas feljegyzés összefoglalja a hadifoglyokkal kapcsolatos 1931. április 30-ig nyert információkat. Eszerint a háború vége után majdnem másfél évtizeddel még mindig hat-hétezer magyar származású hadifogoly élt Oroszországban. Az irat pontosan bemutatja az 1922 és 1931 közötti időszakban a hadifoglyok hazaszállításával kapcsolatban hozott rendelkezéseket, a beszerzendő dokumentumokat, a szovjet–orosz kiutazási engedély körüli anomáliákat, a hadifoglyok hazaszállításának útvonalát és költségeit, illetve közegészségügyi és politikai ellenőrzésük módozatát.

Az irat jelzete: MNL OL K 73–T22–1931. – Gépelt, aláírás nélküli összefoglaló.

13. Körendelet a hadifoglyok úti igazolványairól

Budapest, 1930. február 20.

A 141.050/1930. B. M. számú, Áldásy József belügyi helyettes államtitkár aláírásával megjelent és valamennyi útlevel-kiállító hatóságnak címzett körendelet az Oroszországban visszamaradt volt hadifoglyok úti igazolványainak kiállításával kapcsolatos hatósági intézkedéseket, az útlevellap, illetve az útlevelet pótló személyazonossági igazolvány kiállításának feltételeit, módját és költségeit ismerteti.

Az irat jelzete: MNL OL K 73–1930–T21/1. – Az 1930. március 2-ai Belügyi Közlöny (XXXV. évfolyam, 11. szám).

14. Összefoglaló jelentés a volt hadifoglyokról

Hely nélkül, 1936.

A dokumentum 1936-ban, Jungerth-Arnóthy Mihály moszkvai követi tevékenysége idején született. A jelentés beszámol a követséggel kapcsolatban álló, mintegy félezer volt hadifogoly személyi körülményeiről, a letartóztatottak helyzetéről, a hazautazás indokairól és nehézségeiről, illetve a követség erőfeszítéseiről.

Az irat jelzete: MNL OL K 73–1936–T20/1. – Gépelt, aláírás, pecsét és dátum nélküli jelentés-melléklet.

15. Fodor László hadifogoly ügye

Budapest, 1939. február

Henter Zoltán ny. ezredes Erődi-Harrach Tihamér országgyűlési képviselő közbenjárását kérte rokona, a leningrádi „2. számú psichiátriai katonai kórházban” raboskodó Fodor László százados felkutatása és hazaszállítása érdekében. Bartheldy Tibor követségi tanácsos levelében arra hívta fel a figyelmet, hogy az ezredes kérését „a m. kir. külügyminiszterhez címzett és megfelelő illetékekkel ellátott kérvény formájában” ismételjék meg.

Az irat jelzete: MNL OL K 58–III/4–1939–149. – Eredeti, gépelt, aláírással ellátott levél, illetve levélmásolatok.

X. Háborús károk, veszteségek, utóhatások

1. A Központi Statisztikai Hivatal jelentése a háborús veszteségekről

Budapest, 1915. április 9.

A hadkiegészítő kerületek polgári lakosságának nemzetiségek szerinti megoszlása alapján összeállított kimutatás tartalmazza a gyalog- és lovas egységek veszteségeit, illetve a hadifogságba került katonák nemzetiségi arányait. Az adatok feldolgozása alapján a KSH igazgatója megállapítja, hogy az adott időszakig a magyar fél arányaiban kevesebb embert veszített, mint Ausztria, az arány azonban romló tendenciát mutat.

Az irat jelzete: MNL OL K 467–16. sz. n./1915 241–244. – Eredeti kísérőlevél és stencilezett kimutatás.

2. Román betörés okozta károk Piskiben a vasutas személyzet vagyonában

Piski, 1917. április 25.

Az 1917. áprilisi román támadás elől a Piskin alkalmazott vasúti személyzetet menekíteni kellett. A budapesti igazgatóságnak megküldött kimutatás összesen 24 alkalmazotti kárigényt sorol fel. A kimutatáshoz az összes kárt szenvedett részletes kárlistáját mellékelték. A listákon nagyon vegyes a megrongálódott vagyon természete a háztartási eszközöktől, ruházaton, bútorokon át, elhalt háztáji állatokig terjed az átfogó felsorolás.

Az irat jelzete: MNL OL Z 1524–116876/1917. – Aláírással ellátott iratok, az igazgatóságnak készített levél géppel írt, a kimutatások kézzel írottak.

3. Olasz bombázás okozta károk Fiumében

Zágráb, 1916. augusztus 8.

Az 1916. augusztus 1-jén Fiumét ért olasz bombázás által okozott károkról jelentés készült az államvasutak igazgatóságának a MÁV Zágrábi Üzletvezetőségén augusztus 8-án. A jelentést tevő vasúti felügyelő a vasúti berendezésekben okozott veszteségek mellett kitért a városban általában előfordult bombakárookra. A vasúti üzemben csak anyagi károkozás történt, a városban azonban volt a bombázásnak halálos áldozata. Augusztus 2-án készült egy részletes vasúti veszteséglista, amelyet szereltek a jelentéshez. Helyszíni szemlét az államvasutak kiküldött képviselője augusztus 16-án tartotta meg, és a hó eleji 500 koránára rúgó költségszámítást helyesnek találta.

Az irat jelzete: MNL OL Z 1524–190878/1916. – Gépelt és aláírással ellátott iratok, a jelentés eredeti példány, a szerelt költségkimutatás hiteles másolat.

4. A magyar hadügyminisztérium átírata a harcterről hazaözönlő katonák fogadására

Budapest, 1918. november 1.

Az előző nap alakult Károlyi-kormány Linder Béla vezette hadügyminisztériumának a harcterről hazaözönlő katonák fogadásáról kiadott rendelkezése szerint a határon őrsvonal állítandó fel a csendőrség, határrendőrség, pénzügyőrség és a polgári hatóságok által, hogy a hazatérők a határ közelében fekvő helyőrségek és sátortáborokban, hadifogolytáborokban gyülekezhetnek, s állományilletékességük szerint külön szállítmányokban legyenek az ország belsejébe továbbíthatók. A hazatérők, „akár egyenként, akár zárt osztagban jönnek, nem mint szökevények, hanem mint hazájuk védelmére visszatérő harcosok tekintessenek, és ennek megfelelően a polgári hatóságokkal egyetértésben ünnepélyes hazafias fogadtatásban részesíttessenek.” Ellátásukról gondoskodni kell, a szeszes italok teljes kizárásával, s fel kell világosítani őket az országban beállott demokratikus átalakulásról. Az összes fegyverzetet és lőszert a gyűjtőhelyeken be kell szedni a hazatérőktől.

Az irat jelzete: MNL OL K 255–1918–5–8227. – Sokszorosított, az eredetiben aláírt átírat.

5. Intézkedés a csehek által megszállt területek kiürítésére

1918. december 24.

A levéltervezet a Miskolcon és a Budapesten működő üzletvezetőségeknek készült a kereskedelemügyi miniszter szóbeli utasítása szerint egy nappal a felvidéki kiürítéssel foglalkozó minisztertanácsi ülést követően. Az utasítás azonnali forgalombeszűntetést rendel el a csehek által megszállt, de még magyar kézben lévő üzemekben.

Az irat jelzete: MNL OL Z 1524–411699/1918. – Eredeti, kézzel írt, aláírt levéltervezet.

6. Bíró Pál vezérigazgató levele dr. Hegyeshalmy Lajos kereskedelemügyi miniszternek

Salgótarján, 1919. november 5.

Bíró Pál, a Rimamurány-Salgótarjáni Vasmű Rt. vezérigazgatója beszámol a miniszternek az ostravi (ostravai) nemzetközi szénbizottság amerikai elnökével folytatott, szén- és kokszzállítással kapcsolatos tárgyalásairól. Bíró kérvényezte a minisztertől, hogy a Csehszlovákiával esedékes tárgyalásokba vállalatát is vonják be, amely az egyedüli magyar kohóművet adja, s melynek érdekeltségei vannak Csehszlovákiában.

Az irat jelzete: MNL OL Z 372–36–167 – Aláírás nélküli, gépelt iratmásolat.

7. Pittoni olasz tüzérezredes jelentése a Szövetséges Katonai Ellenőrző Bizottságnak a Weiss Manfréd fémárugyárban tett látogatásáról

Budapest, 1921. augusztus 13.

Pittoni magyarra fordított jelentése röviden leírja a gyártelep pillanatnyi állapotát, és megállapítja, hogy az üzemeket – a trianoni békeszerződésnek és a magyar kormány utasításainak értelmében – átállították békés termelésre.

Kapcsolódó irat: A Honvédelmi Minisztérium csökkenti a Weiss Manfréd Fémárugyárnál megrendelt lőszer mennyiséget.

Az irat jelzete: MNL OL Z 402–11–68/I. – Gépelt, kézírással javított fordítás; aláírás nélküli iratmásolat.

8. Az olasz fronton elesett katonák holttesteinek elszállítása

Róma, 1921. június 1., illetve 1922. január 10.

Nemes Albert rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter két jelentésben tájékoztatja a külügyi vezetést az elesett katonák holttesteinek elszállításával kapcsolatos olasz szabályozásról.

Az iratok jelzete: MNL OL K 70–10–53570–861/1921., illetve 99/1922. számú jelentések – Eredeti, gépelt, aláírt jelentések.

9. Holttá nyilvánítási eljárások

Budapest, 1920. december 25.

A Budapesti Közlöny 296/1920. számú, karácsonyi számában egy teljes oldalt tesznek ki a holttá nyilvánítási eljárásokról szóló hírek.

Az irat jelzete: MNL OL K 73–T13–1921–210. – A Budapesti Közlönyben megjelent közlemények.

10. A belügyminiszter törvényjavaslata a háborúban a hazáért küzdő hősök emlékének megörökítéséről

Budapest, 1917. január 11.

A három paragrafusból álló törvényjavaslat a hősök emlékének hálás megőrzéséről szól, emlékezve nevükre, tettükre, önfeláldozásukra. Az emlékezés egy lehetséges módja az

emlékműállítás, mely minden községet érintett. A községek maguk dönthettek az emlékmű formai elemeiről.

Az irat jelzete: MNL OL K 2–A–XIV–1.5.–1910/15–318. – Eredeti, gépelt, aláírt törvényjavaslat és indoklás.

11. A honvédelmi miniszter törvényjavaslata a világháború hősi halottai emlékének megünnepléséről

Budapest, 1924. január 9.

A törvényjavaslat az I. világháborúban elesett hősök emléke előtt tisztelegve, a nemzet hálája jeléül május hónapjának utolsó vasárnapját a „Hősök emlékünnepévé”, nemzeti ünneppé avatja. A dátum kiválasztásánál fontos szempont volt, hogy az emlékezésben a társadalom minden rétege részt tudjon venni: a tanulóifjúság együtt van a tanévben, de vizsgák még nem zavarják őket, a nagyobb igénybevételt jelentő mezőgazdasági munkák időszaka nem köszönt még be ekkor, és általában az időjárás is lehetővé teszi a méltó megemlékezések megtartását.

Az irat jelzete: MNL OL K 2–A–XIV–1.7.–1922/27–103. – Eredeti, gépelt, aláírt törvényjavaslat és indoklás.

12. A honvédelmi minisztérium tervezete a magyar hadimúzeum létesítéséről

Budapest, 1918. június

A honvédelmi miniszter június 5-én kelt levelében folytatólagos megbeszélésre hívja a pénzügyi tárca képviselőjét, dr. Földváry György miniszteri titkárt, amelyen a létesítendő magyar hadimúzeumban a különböző minisztériumok által elhelyezendő muzeális anyagról fognak egyeztetni. Mellékletek: 1. A múzeum katonai részében elhelyezendő muzeális anyag általános beosztása. 2. A polgári minisztériumok által kiállítandó anyag általános felsorolása.

Kapcsolódó irat: A honvédelmi miniszter emlékeztetője a magyar hadimúzeum létesítéséről, melyben felsorolja az eddigi hadi vonatkozású gyűjteményeket, és ismerteti a hadimúzeum felállításának szükségességét, megvalósításának és szervezésének mikéntjét.

Az irat jelzete: MNL OL K 255–1918–5–6191. – Eredeti gépelt, aláírt levél és másolatok.

13. Háborúra vonatkozó különböző hirdetmények gyűjtése a genfi hadilevéltár számára

Budapest, 1921. augusztus 19.

A honvédelmi miniszter levele a genfi egyetemi könyvtár mellett felállítandó hadilevéltár részére háborús nyomtatványok gyűjtéséről. Az Földművelésügyi Minisztérium válasza szerint nincsenek olyan háborús nyomtatványok, amelyeket átadhatnának a genfi levéltárnak. Az aktából kiderül, hogy az ügy 1917-től 1922-ig húzódott.

Az irat jelzete: MNL OL K 178–1922–1456 – Eredeti, gépelt, aláírással ellátott levél.